

K i t a p T a n ı t ı m ı

“Alternatif küreselleşme” mi, Proleter Enternasyonalizmi mi?: İmparatorluk’a Reddiye

Sungur Savran

“Küreselleşme” tartışmasının Marksizm açısın-
dan en yakıcı boyutlarından biri, 21. yüzyılın
başında ulusa ve ulus-devlete yönelik olarak benimse-
necek tavırla ilgilidir. Bu, gerek teorik temelleri, ge-
rekse politik programa ilişkin çerçevesi bakımından o
kadar güç bir sorundur ki, Türkiye’de ve dünyada, iş-
çi hareketinin, küreselleşme karşıtı hareketin ve sosya-
list solun büyük bölümü, doğru bir politik yaklaşım
benimsemek bir yana, sorunu doğru biçimde vaz et-
mekten bile uzaktır.¹ Milliyetçi solun yaptığı gibi,
“küreselleşme” karşısında tek sol seçeneğin “ulus-dev-
leti savunmak” olduğunu ileri sürmek 20. yüzyılın
derslerinden hiçbir şey öğrenmemiş olmak demektir.
Ama sorun bununla sınırlı kalsa, çözümü de kolaydır.
Maalesef, solda bir dizi akım, “ulus-devlet seçeneği”ni
reddetmekle birlikte, meseleyi ince ayrımlarıyla ve
dolaylılarıyla kavrayamamakta, “küreselleşme” karşı-
sında ulus ve ulus-devlet kategorilerini yerli yerine
oturtamamakta, emperyalizm ve enternasyonalizm me-
selelerinde bu yüzden ciddi teorik ve politik yanlışlar
yapmaktadır.

Bu tür yanlışların uç biçimi elbette “çağdaş” de-
mokratik kamuoyu karşısında mahcup düşmemek,
“dinozor” gibi kalmamak adına, “küreselleşme” stra-
tejisini uygulayan emperyalizm ile onun karşısında yer
alan milliyetçi politik akımlar ya da ulus-devletler ara-

¹ Dil konusunda bir kü-
çük hatırlatmaya izin
verilirse, burada kulla-
nılan “vaz etme” kav-
ramı, “koymak, yerleş-
tirmek” benzeri bir an-
lama sahiptir. Maale-
sef Türkiye’nin aydınla-
rının bir bölümü, bu ke-
limesi sürekli olarak
“vaaz” kelimesi ile ka-
rıştırıyor. “Vaaz”, hepi-
mizin bildiği gibi, dini
konularda nasihat an-
lamına gelir; “vaiz”
sözcüğü de o kökten
türer. “Vaaz” ile “vaz”
arasındaki kafa karı-
şıklığı, aynı zamanda,
bunların ardından kul-
lanılan fiille de ortaya
çıkıyor. Bu iki sözcüğü
karıştıranların genellik-
le yaptığına aksine va-
az “edilmez”, “veri-
lir”. “Vaz” ise “edilir”.

- 2| Elbette daha “uç” bir pozisyon mümkün: emperyalizmi, ulus-devlete karşı açıkça desteklemek. Bunun en çarpıcı örneği Kosova Savaşı’nda yaşandı: Kendini “sol” olarak gören bir dizi akım ve aydın NATO’yu açıkça destekledi. Bunların sol içinde ele alınabileceği kanısında değilim.
- 3| Bu yaklaşımı 1991 Körfez Savaşı’ndan bu yana, pratik politikadaki mücadelenin yanı sıra, çeşitli metinlerde eleştirdim. Bir örnek için bkz. (Savran, 2001: 35-62, 126-139).

sında bir tarafsızlık politikasıdır.² Bu politika, ezenle ezilen arasında taraf tutmamak ve dünya sisteminin yeniden üretiminin merkezinde yer alan güçlere karşı savaştırmamak anlamına geldiği ölçüde, sosyalistler için bir intihar politikasıdır. Ama burada üzerinde durmak istediğim tavır, esas olarak “küreselleşme”nin hayırlı bir iş olduğuna inanmış akımların benimsediği bu yaklaşım değil.³ Esas büyük sorun, Marksist bir bakış açısıyla “küreselleşme”yi bir kapitalist sınıf taarruzu olarak ele alan bazı aydınların ve çevrelerin dahi, bu çağda ulus, ulus-devlet, emperyalizm, enternasyonalizm gibi konularda sorunu teorik olarak vaz etme bakımından ciddi güçlüklerle karşı karşıya olması. Bu çevreler arasında zaman zaman çarpıcı iki vurgu beliriyor. Bunlardan biri, içinde yaşadığımız dönemde artık işçi sınıfı ve emekçilerin sorunlarının çözümü için ulus-devlet düzeyinde hemen hemen hiçbir şey yapılamayacağı yönünde bir yaklaşım. Yani işçi sınıfının ve emekçilerin sorunlarının nihai ve bütünsel çözümü için ulus-devlet düzeyindeki mücadelelerin bir **ilk halka** olarak dahi bir değer taşımadığı türünden bir yargı. İkincisi, Marksistlerin artık emperyalizme değil, doğrudan doğruya ve **sadece** kapitalizme karşı çıkmaları gerektiğine dair bir vurgu. Bu vurgu yer yer “emperyalizm” kavramının kendisinin Marksist söylemden bütünüyle dışlanması türünden bir yaklaşıma dahi ulaşabiliyor.

Kısacası, uluslararası sermayenin “küreselleşme” taarruzu karşısında, sol liberalizmi ve sol milliyetçiliği bir yana bıraktıktan sonra, Marksist solun kendi içinde bile bir dizi ilişki konusunda çok ciddi farklılıklar mevcut. Antiemperyalizm ile antikapitalizm arasındaki ilişki, “küreselleşme” ile emperyalizm arasındaki ilişkinin doğru kavranmasından geçiyor. Ulus-devlet sorunu ile enternasyonalizm arasındaki ilişkinin doğru kavranışı, “küreselleşme” stratejisinin bugün dünyada yaratmaya çalıştığı yapılanmanın doğru biçimde teorileştirilmesine bağlı. Demek ki, “küreselleşme”yi mücadele edilmesi gereken bir kapitalist taarruz olarak

görmek, ama ulus-devleti kurtuluş olarak görmemek, kendi başına teorik ve politik sorunları çözmeye yetmiyor.

Hardt ve Negri'nin dünyada ve Türkiye'de büyük etkiler yaratan kitabı *İmparatorluk*, bu bağlamda büyük bir önem taşıyor. Bunun nedeni yalın biçimde ifade edilebilir. Hardt ve Negri'nin dönemin karakterine ve toplumsal/politik mücadelelere ilişkin iki temel tezi var. Birincisi, "küreselleşme" ile birlikte emperyalizmin sona erdiğini ve kendilerinin "İmparatorluk" olarak adlandırdıkları yeni bir dönemin başladığını iddia ediyorlar. İkincisi, İmparatorluk döneminde, yerel mücadelelerin hiçbir sonuç vermeyeceğini, mücadelenin dolaylımsız biçimde küresel olmak zorunda olduğunu ileri sürüyorlar. Ve bütün bunları, devrim adına, kitabın son cümlesinde ifade ettikleri gibi, "komünist olmanın dayanılmaz hafifliği ve sevinci" (Hardt ve Negri, 2001: 412)⁴ adına söylüyorlar. *İmparatorluk*, her yerde baskı üzerine baskı yapmış bir kitap. 21. yüzyıl başında, hepimizin bildiği ideolojik konjonktürde, devrim ve komünizm adına konuşan bir kitap bu kadar popüler olabiliyorsa, bunun birtakım nedenleri olmalı. Yani bazılarının iddia ettiği gibi (Evren, 2001), biz "önyargılı muhalifleri" *İmparatorluk* üzerinde duruyorsak, bu, kitabın "cazibesi" dolayısıyla değil, büyük satışıyla, burjuva çevrelerin bu "komünist" yazarlara gösterdiği sıcak tepkiyle, solda yarattığı etkiyle, tezlerinin tipikliğiyle, dönemin ruhunu yansıttığı, *zeitgeist*'in bir ifadesi olduğu içindir.

4| Bundan sonra, yazı boyunca, *İmparatorluk*'a atıflar (İngilizce basıma yapılacak atıflar dışında) parantez içinde sadece sayfa numarası ile verilecek.

1. Tuhafliklar Galerisi

İmparatorluk, günümüzün konjonktürü çerçevesinde düşünüldüğünde, çok tuhaf bir alımlama ile karşılandı. 2000 yılında ABD'nin, belki de dünyanın en prestijli üniversitesi Harvard'ın yayınevinde ilk baskısı yapılır yapılmaz kapışılmaya başlandı. Kağıt kapaklı baskısı 2001'de piyasaya sunuldu. Temmuz 2001'de İngilizce konuşulan dünyada burjuva basınının bazı

ağır toplarının, ABD’de *New York Times* gazetesi ve *Time* dergisinin, Britanya’da ise *Observer* adlı Pazar gazetesinin büyük övgülerine mazhar oldu (Callinicos, 2001; Foster, 2001). Bu durumda *İmparatorluk*’un havaalanlarındaki kitapçılarda Stephen King’in korku romanlarının yanı başında boy göstermesine şaşırma-mak gerek! Kitap ardı ardına birçok basım yaptı. Benim elimdeki kopya, 2001 yılı içinde yapılmış yedinci basım. Türkiye’de de ilginin benzer biçimde yüksek olduğu anlaşılıyor. Epeyce önce aldığım Türkçe kopya üçüncü basım.

Kabul etmek gerekir ki, bu durum kendi içinde bi-raz şaşırtıcı. Ama daha şaşırtıcısı da var. Sözüünü ettiğimiz kitap, pek öyle kolay yenilir yutulur bir lokma de-ğil. Hatta daha açıkça söyleyelim, bırakın onbinleri, iddialı aydınları bile zorlayacak türden bir kitap ile karşı karşıyayız. Referansları eski Roma ve Helen dün-yasından başlıyor, Machiavelli ve Montesquieu’den ge-çerek günümüzde Richard Falk ve John Rawls’a kadar uzanıyor. Alanı ekonomiden uluslararası hukuka, psi-kanalizden bütün bir postmodernist yazına kadar yayı-lan bir disiplinler arası yaklaşım tarafından tanımlanı-yor. Sosyal bilimler ve felsefe alanında fazla mürekkep yalamamış olduğu halde, kitabın övgüsünü duyan, me-rak edip eline alan birinin yerine koyun kendinizi. Salt bazı bölüm başlıklarına bakmak bile insanı ürkütmeye yetebilir: “biyo-politik iktidar”, “*Res Gestae*’nin onto-lojik dramı”, “madun ulusçuluğu”, “başkalık bume-rangı”, “virtüel güçler”, “Finis Europae”, “telos”, “*posse*” vb. vb. Tevekkeli değil, Ayrıntı Yayınları, kiti-bı “Ağır” Kitaplar Dizisi çerçevesinde yayınlamış! (Ki-tap, Türkçe’de 412, İngilizce’de 472 sayfa olduğuna göre hacmi bakımından da ağır!).

Bu paradoksu açıklamak gerekiyor. Açıklamanın sırrı, dönemin ideolojik ve politik ikliminde yatıyor. İşin önce politik yanını ele alacak olursak, “küreselleş-me karşıtı” olarak anılan hareket burada büyük önem taşıyor. Hardt ve Negri’nin kitabı 2000 yılında, yani

Seattle'dan (Kasım-Aralık 1999) sonra yayımlanmış, ama yazılışı Seattle öncesinde. Bu açıdan son derece talihli bir zamanlamaya sahip. Seattle ve ardından gelen eylemler, kitabın bir dizi tezinin gerçek dünyada dolaysız biçimde doğrulandığı tarzında yorumlanabilir. Bu eylemlerin en azından üç özelliği, *İmparatorluk*'ta ortaya konulan yaklaşımla çarpıcı bir denklik gösteriyor. Birincisi, eylemlerde işçi sendikalarından çevrecilere, Katoliklerden anarşistlere, emperyalist ülkelerin devrimci parti militanlarından üçüncü dünya ülkelerinin köylü örgütlerinin üyelerine, çok farklı türden protestocunun bir araya gelmesi, Hardt ve Negri'nin, kitabın Türkçe çevirisinde “çokluk” olarak çevrilmiş olan “*multitude*” kavramına görünüşte büyük bir uygunluk taşıyor. İkincisi, hareketin, görünüşte, hiçbir ulusal ayırım taşımaksızın, dolayimsız biçimde uluslararası bir karakter taşıması da *İmparatorluk*'un perspektifine uygun bir gelişme. Üçüncüsü, Seattle'dan Cenova'ya, protestoların örgütlenmesinde merkezi yapıların var olmaması, düzenlemelerin neredeyse kaotik bir özellik taşıması, Hardt ve Negri'nin öne çıkarttığı şebeke (“*network*”, Türkçe çeviride “ağ”) tarzı örgütlenmeye uygun görünüyor. *İmparatorluk*'un popüleritesinin birinci nedeni bu. Teori ile pratik arasındaki bu çakışmaların aldatıcı olduğuna daha sonra değineceğiz.

“Küreselleşme karşıtı” hareketin, sadece ortaya çıkışı değil, içindeki farklı ideolojik, politik ve örgütsel eğilimler de, *İmparatorluk*'un popüleritesinin temellerinin kavranması bakımından önemli. Burada, birbiriyle zorunlu olarak örtüşmeyen, bir süre sonra bütünüyle ayrı yönde gelişebilecek olan farklı eğilimlerin, *İmparatorluk*'un bazı yönlerinde kendi eğilimlerinin teorileştirilmesini bulduğundan söz edilebilir. Britanyalı Marksist Alex Callinicos (2001), özellikle Antonio Negri'nin otonomist geçmişinden hareketle, Kara Blok ya da *Tutte Bianche* (Beyazlılar) gibi, kimi şiddete dayalı, kimi sivil itaatsizlik tarzında, “doğrudan ey-

lem” yönelişi temelinde, güvenlik güçleriyle çatışmaya dayalı bir hat izleyen grupları *İmparatorluk*’un esas muhatabı olarak görüyor. (Ben bunun en azından tek yanlı bir tespit olduğu kanısındayım.) Bunun dışında, merkezi örgütlenmeleri ve disiplinli çalışmayı reddeden güçlü bir akımın, *İmparatorluk*’un şebeke tarzı örgütlenme fikrinde çekici noktalar bulacağı açık. Bir başka eğilim özellikle gençlik içinde güçlü: “Küreselleşme karşıtı” harekette, tekil ülkelerde, özellikle kendi yaşadığı ülkede, somut politik mücadelelerden ve örgütlenmeden uzak duran, ama doğrudan doğruya uluslararası kuruluşları (IMF, DTÖ, Dünya Ekonomik Forumu vb.) hedef alan eylemlere militanca katılan yaygın bir gençlik kitlesi var. Hardt ve Negri’nin mücadelelerin yerel perspektifle sınırlı olduğu ölçüde hiçbir anlamı olmadığı, mücadelenin doğrudan “küresel” sisteme karşı verilmesi gerektiği fikri onlara elbette çok cazip gelecektir. Nihayet, ve en önemlisi, “küreselleşme karşıtı” hareket içinde yaşanmakta olan ayrışmada ortaya çıkan reformist kanat için *İmparatorluk*’un fikirleri son derece önemli bir dizi gerekçe sağlıyor. Bilindiği gibi, özellikle Avrupa’da hareketin belirleyici örgütsel odağı haline gelen ATTAC’ın yaklaşımı, liberal küreselleşmeye karşı alternatif bir küreselleşme olarak özetlenebilir. Hardt ve Negri’nin sofistike bir dille ve kavramsal avadanlıkla savunduğu tam da bu tezdur. Bu durumda, Porto Alegre’nin internet ortamında dağıtılan “*other-words*” başlıklı bülteninin birçok sayısında “İmparatorluk” kavramının bütün solun ya da “küreselleşme karşıtı” hareketin ortak kavramı imiş gibi kullanılmasına şaşırılmaması gerek.

İşin ideolojik yanı, “küreselleşme karşıtı” harekette yansımaları bulunan, ama ondan bağımsız bir tarzda ağırlık taşıyan bir noktaya bağlıdır. *İmparatorluk*, son yirmi ya da otuz yılda, solda ister Marksist kavramlarla, ister Marksizmin belirtik biçimde reddi temelinde, geliştirilmiş bütün “topyekûn yenilenme” teorilerini bir araya toplayan ve sistematize eden bir ki-

taptır. Modanın büyük etkisi altında olan akademi ve aydınlar dünyasında, günün modalarını heyecanla izleyen herkes için kitap bu yönüyle büyük bir cazibe taşıyor. Bu teoriler arasında geçmişte klasik Marksizmin kavramlarına daha yakın terimlerle ifade edilenleri bile (örneğin postFordizm konusunda Düzenleme Okulu'nu düşünün), şimdi postmodernizmin kavrayıcı semsiyesi altına yerleştirildiğinde daha bir “çağdaş” ve çekici hale gelmiştir. Buna karşılık, Francis Fukuyama gibi açıkça antiMarksist yazarların “tarihin sonu” türü tezlerinin bile “komünist olmanın dayanılmaz hafifliği”ni duyan yazarlarca, belirli nitelemelerle de olsa, kabul edilmesi,⁵ kimilerini yenilenme bakımından rahatlatacaktır. Hele bütün bunlar, sadece Batı Marksizminde teori alanında saygın bir ad olmakla kalmayan, toplumsal mücadelelerle ilişkisi dolayısıyla yıllar boyu İtalyan burjuva devletinin baskısı altında yaşamış Antonio Negri'nin imzasını taşıyorsa! Ama acele etmeyelim. İşin bu yanına daha sonra döneceğiz. Şimdi önce *İmparatorluk*'un bütün “topyekûn yenilenme” teorilerini bir araya nasıl getirdiğini görelim.

Bir “Topyekûn Yenilenme” Ansiklopedisi

En azından 90'lı yılların başından bu yana, toplumsal bilimlerde, kapitalizmin doğasının bütünüyle değiştiğini, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını, eski dönemin sorunsallarının ya da paradigmalarının bütünüyle terk edilmesi gerektiğini ileri süren bir dizi “yenilenme” teorisinin hâkim konuma ulaştığını biliyoruz. Uzun bir katalog yapmak mümkün ama bu teoriler arasında bazılarının belirleyici karakterde olduğunu işaret ederek özetleyelim. Söz konusu topyekûn “yenilenme” yaklaşımında önde gelen teoriler şunlardır: küreselleşme, postmodernizm, postFordizm, bilgi toplumu (ya da sanayi-sonrası toplum). Bu teorilere, metot bakımından sivil toplumcu teori, tarihsel aşama bakımından ise sınıf mücadelesinin belirleyiciliğinin sona ermesine, emperyalizmin sona ermesine, hatta

5| “Bize göre, Fukuyama'nın işaret ettiği tarihin sonu modernliğin merkezindeki krizin, modern egemenliğin temeli ve varlık nedeni olan tutarlı ve tanımlayıcı çatışmanın sonuna işaret ediyor” (204).

kapitalizmin geride kalmasına ilişkin teoriler eşlik eder. *İmparatorluk*, bir “topyekûn yenilenme” ansiklopedisi gibidir. Biri hariç (buna birazdan değineceğiz), sözü edilen bütün teorileri (bazılarını örtük biçimde) bütünüyle kabul eder. Esasında kitap, bazı özgün yanları olsa da, bütün bu teorilerin bir sistematik içinde bir araya getirilmesi olarak da görülebilir.

Marksist teorinin içinden bir dille yazılmış olan *İmparatorluk*, bu teorinin köşe taşlarını terk ederek yeni kavram ve teorileri benimsemenin bir katalogu gibidir. Bu katalogun ya da ansiklopedinin bazı maddelerini gözden geçirmek, *İmparatorluk* ile yakın tanışıklığı olmayan okuyucuya bir fikir verebilir. Hardt ve Negri'nin terk edilmesini önerdikleri kavram ve teoriler arasında şunlar vardır: emperyalizm (20), emek-değer teorisi (54), değer yasası (402-404), değişken sermaye (206), diyalektik (251), proleter enternasyonalizmi (75), proletaryanın temeli olarak ücretli işçi (77-78), kapitalist hâkimiyet (373), zayıf halka (82) vb. vb. Buna karşılık, günümüzün moda teorileri ve kavramları, kitabın yapı taşlarını oluşturmaktadır: küreselleşme, emperyalizmin sonu, postFordizm ya da Toyotizm, postmodernizm, bilgi toplumu (ya da enformatikleşme) (293 vd.), sanayi-sonrası toplum (298), şebekeler (306 vd.), “yeni kamusal alan” (79), tarihin sonu (373) vb. vb.

Hardt ve Negri'yi “topyekûn yenileşme” teorisyenlerinin en uç örneklerinden ayıran, bütün bu değişimin “kapitalist üretim tarzı içinde bir geçiş” olarak nitelenmesi (19) ve kapitalist sömürünün devam ettiğinin vurgulanmasıdır (68). Bunun yanı sıra, devrim ve komünizm fikirleri, yukarıda da vurguladığımız gibi, en azından söylem düzeyinde, varlığını devam ettirmektedir. Nihayet, *İmparatorluk*'un ayırıcı kavramlarından biri “multitude” (Türkçe çeviride “çokluk”) olmasına rağmen, “proletarya” kavramı da zaman zaman gündeme gelmektedir. Ama içeriği bütünüyle değişmiş olarak.

Bu istisnalar bir yana, bütün bunlardan sonra, *İm-*

paratorluk'un neden popüler olduğunu kavramak sanırım biraz daha kolaydır.

Cezaevi ve Üniversite

İmparatorluk'un postmodernizme, özellikle Foucault'ya ve Deleuze/Guattari ikilisine entelektüel borcu yazarlar tarafından açıkça belirtildiği için bu konuda bir akrabalık tartışması anlamsız olur. Buna karşılık, kitabın postMarksist okuldan ne ölçüde etkilenmiş olduğu daha belirsizdir. Bu okulun baş temsilcileri Laclau/Mouffe ikilisine ilişkin olarak dipnotlarında belirtilen fikirler okuyucuyu aydınlatmak yerine ciddi biçimde şaşırtıyor. Önce “Emperyalizmin Sınırları” bölümünün 26 sayılı dipnotunu okuyalım:

Bugün tarihsel revizyonizmin sayısız çeşidiyle karşı karşıya olduğumuz bir sırada, yiğidin hakkını yiğide vermek özellikle önemlidir. Herşeyden önce komünist ve militan ... zavallı Gramsci; Marksist bir politikada yeri olmayan tuhaf bir hegemonya nosyonunun kurucusu olma şerefine layık görülen zavallı Gramsci (Örneğin bkz. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe ...) Kendimizi böylesine cömert armağanlardan korumak zorundayız! (247).

Bu satırların Laclau/Mouffe'un, kitaplarına adını veren merkezi kavramı hegemonyayı “tuhaf” bulduğu ortada değil mi? Demek ki, yazarlar postMarksist okula yakınlık duymak bir yana, onu aşağılayacak kadar sert bir tavra sahipler. Ama durun, hemen karar vermeyin. Şimdi “Direniş, Kriz, Dönüşüm” bölümüne geçiyoruz. Burada, yazarlar “yeni toplumsal hareketler”e ilişkin şöyle diyorlar:

“Yeni toplumsal hareketlere” ilişkin çeşitli analizler, kendi önemlerini asgariye indiren dar ekonomik bakış açılarına karşı kültürel hareketlerin politik öneminde ısrar etmekle büyük bir hizmet görmüştür (288).

Tam burada bir dipnot, bu “analizler”in kimler tarafından yapıldığı konusunda okuyucuyu aydınlatıyor. Bizi ilgilendirmeyen bir isimden sonra şu satırlar geliyor:

Bu çizgide “yeni politik hareketlerin” politik yorumu

açısından en etkili metin Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'nin ... kitabıdır.

“Tuhaf bir hegemonya nosyonu”na sahip Lac-lau/Mouffe'un, bu kavramla organik bir ilişki içinde ele aldıkları “yeni toplumsal hareketler”i analiz eder-ken “büyük bir hizmet” yapmış olmaları size tuhaf gel-miyor mu? Bu iki fikrin aynı insanın olması mümkün mü?

Aslında bu tür başka çelişkiler de dikkati çekiyor kitapta. Örneğin bütün bir altbölüm (“Döngüler”, 251-53) Giovanni Arrighi'nin uzun vadeli çevrimler teorisinin “sistemdeki bir kopuşu, bir paradigma deği-şimini” anlamayı nasıl engelleyeceğini vurgulamaya hasredilmişken (bkz. ayrıca 13. dipnot: 32-33), “Ön-söz”de bir dipnotta aynı yazarın adı, “İmparatorluk” terimini kullanmamakla birlikte, bu doğrultuda ilerle-yen” yazarlardan biri olarak veriliyor (22). Ya da “to-talitarizm” kavramı konusunda yazılmış kitapların “hepsini çöpe atmakta hiç tereddüt etmemeliyiz” di-yen bir kitap (51n), aynı zamanda Agamben'in “çıplak hayat” kavramını ele alırken totalitarizm kavramını büyük bir rahatlıkla kullanıyor (371).

Bu tür çelişkilerin belki de bir açıklaması vardır. Belki de iki ayrı ülkede (ABD ve İtalya) oturan bu iki yazar, birbirlerinin yazdıkları bölümleri her zaman dikkatli biçimde okuyamamıştır. O zaman, kendi geç-mişinde, Gramsci'yi sivil toplumculuğun atası yapma-ya çalışan İtalyan Komünist Partisi teorisyenleriyle devrimci teorisyenler arasında kopan tartışmaları ya-şamış olan Negri, Laclau ile Mouffe'un da Gramsci'yi suistimal etmesi karşısında duyduğu isyanı kayda ge-çirmek istemiş olabilir. Buna karşılık, Negri'den bir kuşak genç ve Amerikalı olan, belki de teorik kariyeri-ne başladığında Laclau/Mouffe'un başarısıyla gözleri kamaşmış olan Hardt ise onlardan övgüyle söz etmeyi anlamlı bulmuş olabilir. Eski İtalyan komünisti Neg-ri'nin, totalitarizm kavramının bir soğuk savaş aracı olduğunu etinde kemiğinde hissetmemiş olması müm-

kün değildir. Ama Amerikan akademiasının liberal ortamında bu kavramı çok daha bilimsel bulmak da Hardt için normal olabilir.

Belki böyle, belki değil. Amacım spekülasyon yapmak değil, bu kitabın ne kadar tuhaf bir işbirliğinin ürünü olduğunu vurgulamak. Antonio Negri, 1970'li yıllarda İtalyan Marksizmi içinde en önemli teorisyenlerden biri. İtalya'nın dev grevlerle sarsıldığı 1969 "sıcak sonbaharı" esnasında ve sonrasında, reformist İtalyan Komünist Partisi'nin solundaki (o dönemde çok güçlü olan) uç solun önemli teorisyenlerinden biri. Bu alanın başka teorisyenleriyle birlikte (Mario Tronti, Sergio Bologna vb.) *operaismo* (işçicilik) olarak anılan bir düşünce okulunun temsilcisi. İşçi sınıfının militan eylemleri, 1970'li yılların ortalarından sonra gerilemeye başlayınca, Negri, sendika bürokrasisinin tutuculuğu karşısında polisle çatışmalara ve "doğrudan eylem" e öncelik vermeye yönelen otonomist grupların teorisyeni haline geldi. Sokak çatışmalarının ardından Kızıl Tugaylar'ın bireysel terörizmi politik ortamı belirlemeye başlayınca, Negri, Gladio'nun etkisi altında zaten bir "gerilim stratejisi" izlemekte olan İtalyan devletinin saldırısına maruz kaldı. 1979'da tutuklandı, dört yıl mahkemeye çıkarılmadan hapis yattı. 1983'te dayanışma amacıyla kendisini listesine koyan Radikal Parti'den milletvekili seçilince dokunulmazlığı dolayısıyla cezaevinden çıktı, ama dokunulmazlığının kaldırılacağını anlayınca Fransa'ya kaçtı. İtalya'ya 1990'lı yılların sonunda döndü ve Türkiye'nin Mehmet Ali Ağca'dan dolayı adına aşına olduğu Rebbibia Cezaevi'nde cezasını çekmeye başladı. Anlaşıldığı kadarıyla, günümüzde artık sadece geceleri evinden çıkma yasağına tabidir.⁶

Foucault cezaevi, tımarhane, kışla gibi kurumların yanı sıra okul ve üniversiteyi de disiplin kurucu kurumlar olarak niteler. Bunda bir gerçek payı olduğu yadsınamaz, ama İtalyan cezaevi ile Amerikan üniversitesi arasında, başka yönlerden önemli farklar oldu-

61 Callinicos (2001), Negri'nin politik yaşamının ve bunun teorisi üzerindeki etkilerinin iyi bir özetini yapıyor.

ğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Michael Hardt'ın hayatı ve politik ilgileri hakkında çok fazla şey bilmiyoruz. Ama bildiklerimiz kendi başına anlamlı. Negri 60'lı yılların sonunda ve 1970'li yılların başında büyük sınıf mücadelelerinin içinde pişerken, Hardt henüz çocuk yaşlardaydı. Gelişmesini, teorik dünyası postMarksizm ve postmodernizm tarafından kuşatılmış bir kuşağın üyesi olarak yaşadığı açık. Amerika'nın çok prestijli bir üniversitesinde (Duke) görev yapıyor olması, kendi başına, ne tür basınçlar altında yaşadığını gösteriyor. (Evet, üniversite gerçekten disipline edici bir kurumdur!) Çalıştığı alan ve yayın yaptığı dergiler, eğilimlerini açıkça gösteriyor. “*Literary studies*” (edebiyat araştırmaları) günümüz Amerika'sında, kültürel araştırmalar ile birlikte, üniversitelerde postmodernizm kalesi olan bölümlerdir. Hardt'ın makalelerini yayımladığı *Social Text* dergisi ise, postmodernizmin başlıca mahreçlerinden biri. New York'ta bir panelde gösterdiği performans, Hardt'ın Negri'den çok farklı bir sosyal türden geldiğini düşündürüyor insana. *İmparatorluk*'un en önemli tezi, emperyalizmin sona erdiği ve yerini İmparatorluğa bıraktığı olduğu halde, bir salon dolusu sosyalistlerle tezlerini sorgulayan usta bir başka panelistle (Peter Gowan) karşı karşıya kalınca, Hardt, “İmparatorluğun emperyalizmin olumsuzlanması olmadığını” söyleyebilmiştir. Kitabın, kendi teorik çerçevesine karşıt bir yaklaşıma sahip teorisyenler arasında en sık gönderme yaptığı düşünür Samir Amin olmasına rağmen (Foster, 2001: dn1), Hardt o panel esnasında, kendi çalışmalarının Samir Amin gibi düşünürlerin yaklaşımlarıyla “karşı karşıya getirilme çabaları”nın yanlış olduğunu ifade edebilmiştir. Böyle insanlar için fikirlerin devrimci araçlar değil, kariyer basamakları olduğunu düşünmemek elde değil!

Hardt ve Negri, İmparatorluğun melez bir yapıya sahip olduğunu söylüyorlar. Entelektüel ve kültürel soyağacı bakımından aynı şeyi *İmparatorluk* için söyle-

mek mümkün.

Spekülatif Sermaye Çağının Spekülatif Felsefesi

İmparatorluk, postmodern düşünce akımının birçok olumsuz özelliğini cisimleştiren bir kitap. Her şeyin görelî olduğu, bakılan şeyden çok bakanın gözü- nün belirleyici olduğu bu dünyada, dil oyunları, dü- şüncenin sağlamlığının yerini alır. Belagat sanatı, man- tığın yasalarını iptal etmenin bir örtüsü haline gelir. Çağrışım, telmih ve analogi, nedenselliklerin sergilen- mesinin yerini alır. Bir şeyi ileri sürmek kendi içinde yeterlidir, açıklamak gerekmez.

Birkaç örnekle ne demek istediğimi anlatmaya çalış- sayım. Postmodernizmin fetiş kavramlarından bir dizi, merkezlesizleşme ve toprağa bağlı olmaktan uzaklaşma, Avrupa tipi emperyalizme karşıt olarak, İmparatorluk kategorisinin en önemli özelliklerinden biri olarak su- nular. İmparatorluk hep ucu açık, toprağa bağlı olma- yan, genişleyebileceği kadar genişleyebilen esnek bir kategoridir. Hardt ve Negri, bunu, ABD'nin kuruluşun- da belirleyici olan Jeffersonvari federalizm yaklaşımıyla birebir ilişkilendirirler. Şimdi sorulması gereken şudur: Aradaki bağ nedir? Ortada bir çağrışım ve analogi var- dır. Ama kendine özgü koşulları olan 18. yüzyıl Ameri- kan devriminin ürünü anayasal anlayış ile bambaşka ko- şulların ürünü olan 21. yüzyıl İmparatorluğu arasındaki (belki okuyucunun söylediği daha iyi anlamasını ola- naklı kılacak) bir analoginin dışında nasıl bir ilişki var- dır? Amerika, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ve İm- paratorluk döneminde hâlâ en güçlü odak olduğu için mi böyledir? Yoksa üretim alanında enformatizasyon ye- re bağlılığın önemini bütünüyle ortadan kaldırdığı için topraktan bağımsızlaşma ortaya çıktıysa, Amerikan ana- yasal sisteminin bununla ilgisi nedir? Bu açıklanmadan kalır. Kalınca da ardında bir dizi soru bırakır.

Başka bir örnek proleter enternasyonalizminin so- nunun ilan edilmesiyle ilgilidir. "Enternasyonal'in Na-

71 Metnin İngilizcesinde “bittiğini hepimizin açıkça görmesi gerekir” denmektedir (Hardt ve Negri, 2000: 50). Bunun daha vurgulu bir ifade olduğu açıktır. Ancak anlam değişikliği ya da terminoloji sorunu olmadığı ölçüde bu yazıda Türkçe çeviriye sadık kalamadım.

kararı” altbölümünde Hardt ve Negri, bu konuda son derece keskin bir önerme formüle ederler: “Günümüzde proletarya enternasyonalizmi dönemi tamamen bitmiştir” (75).⁷ Hardt ve Negri’nin argümantasyon tarzını deşifre etmek isteyen herkese bu cümlenin önünü arkasını, sağını solunu dikkatle okumasını tavsiye ederim. Söz konusu altbölümde hem bu cümle öncesinde, hem de sonrasında, yanlış ya da doğru önermeler temelinde, proletarya enternasyonalizminin geçmişte nasıl bir gerçeklik olduğu anlatılmaktadır. Bunu izleyen bölüm ise, 1990’lı yılların bazı somut eylemlerinin nasıl “uluslararasılaşamadığını” ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu kadar keskin bir önermenin, hiçbir genel eğilim üzerine yerleştirilmeden, sadece ve sadece bazı olaylara değinilerek ileri sürülebilmesi, çağrışımın argümanın yerini almasına mükemmel bir örnektir!

İmparatorluk, aynı zamanda son derece sorumsuz bir kitaptır. İddia büyüktür: İki komünist, kapitalist toplumun tarihinde, emperyalizm çağı sonrasında yeni bir dönem açıldığını ileri sürüyor. Kapitalizmin tarihinde yeni aşamaların açılması komünistlerin strateji ve taktikleri açısından belirleyici etkiler yapacak devasa bir olaydır. Lenin’i düşünün: Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde, o kadar politik işinin arasında önce (bütünü kavrayabilmenin felsefi araçlarını elde edebilmek için) Hegel’i inceliyor, ardından altı ay boyunca kütüphaneye kapanarak kapitalizmin yeni eğilimlerini saptayabilmek için somut veriler topluyor, *Emperyalizm*’i bütün bunlardan sonra yazıyor. Yeni dönemin tekeller ya da sermaye ihracı dönemi olduğunu kanıtlamak için kitabını istatistiklerle dolduruyor. Ancak bu somut veriler üzerinden (elbette kendinden önce emperyalizm üzerine Hobson’un, Hilferding’in, Buharin’in yaptığı çalışmalardan da yararlanarak) kapitalizmin tarihsel olarak yeni bir aşamaya girmiş olduğu tespitini yapıyor. Hardt ve Negri için ise **olgular önemli değil**. Örneğe “enformatikleşme” ve hizmetlerin önemini birkaç makaleye atıfla ilan ediyorlar. Daha hiz-

met kavramının tanımını üzerine dahi büyük tartışmalar varmış, bilgi toplumu (ya da sanayi-sonrası toplum) teorisinin (çoğu burjuva) taraftarlarının kullandığı istatistikler çok ciddi sorular uyandırıyor, bunlar onları ilgilendirmiyor. Örneğe, İmparatorluğun merkez-siz bir sistem olduğu iddiası, hiçbir somut kanıtla desteklenmiyor. Sorunun ampirik yönü Hardt ve Negri'yi hiç ama hiç ilgilendirmiyor. ABD'nin "merkez" in neredeyse çarpıcı bir örneği olması olgusu karşısında, örneğin IMF ya da DTÖ'nün, NATO ya da BM'nin ABD'den ne ölçüde bağımsız hareket edebileceği sorusunu ampirik olarak araştırmak akıllarına bile gelmiyor. Örneğe, postFordizm teorisini eleştirisiz (kanıtsız) ileri sürmeleri.

Zaten *İmparatorluk*'un akışı, teori ile gerçek dünya arasında bir metabolik ilişkiye değil, teori ile teori arasında bir ilişkiye dayanıyor. *İmparatorluk*, bir bakıma, içinde yaşadığımız dünyanın değil, **teorilerin teorisi**. Örnek olarak egemenlik olgusunda günümüzde yaşanan değişikliği alalım. "Birleşmiş Milletler" altbölümü (28-45), bu sorunun tartışılması açısından ideal bir giriş noktası gibi görünüyor. Okuyucu, tekil ulus-devletlerin, kendi egemenlikleri temelinde de olsa, daha üst bir kuruluşa belirli yetkiler devretmesinin gerçek dünyada ne gibi gerçek sonuçlara yol açtığıın ele alınacağını sanarak umutlanabilir. Ne de olsa kitabın daha başında, ilk altbölümdeyiz. Ama, Hardt ve Negri, somut dünyanın bu somut kuruluşunun egemenlik olgusundaki değişim içindeki yerini, kurumun kendisini değil, fikir babası Hans Kelsen'in düşüncesini inceleyerek ele alıyor. Buradan doğan çelişkilerin, ulus-devletlerin egemenliğinin aşılması yönünde bir dinamik yarattığı sonucuna varıyor ve sonra... meseleyi Locke ve Hobbes'a atfen iki ayrı teori temelinde geliştiriyor. Ve Birleşmiş Milletler altbölümü sona eriyor! Burada, sadece postmodernizmin her türlü düşüncüyü "metinlerarası" bir yörüngeye yerleştiren, böylece teoriyi teori üzerinde düşünmeye indirgeyen metodu yok sadece.

8| Olguları hor gören bu tür bir teorizm, yer yer çok kısmi olgulardan hareketle ve teorik bir çerçevenin kurulmasından bağımsız olarak teorik denebilecek sonuçlara sığarmaya çalışan ampirist bir akıl yürütme ile birleşiyor. Hâkim spekülâtif tarzın yanında ikincil olarak kalan bu ikinci metodolojiye örnek olarak, metinde sona erdiğinin kanıtı olarak tekil bazı politik mücadelelerden çıkarılan aşırı genelleştirilmiş sonuçlar verilebilir.

Dünyayı Tin'in gelişim evrelerinin açılımı olarak inceleyen Hegel'in yönteminin bir karikatürü var. İncelenen ulusal egemenlik ya da İmparatorluk değil, bunların kavramları. Postmodernizm spekülâtif felsefeyi yeniden canlandırıyor. Ama Hegel'e bütün gücünü veren diyalektiği de belirtik biçimde reddederek! (251).⁸

Eleştirinin Sınırları

Buraya kadar yazılanlar *İmparatorluk*'a, özellikle de Negri gibi tarihsel bir şahsiyete haksızlık olarak okunmamalı. *İmparatorluk*, bir bakıma çok yararlı bir kitap olarak görülmeli. Yukarıda belirttiğimiz gibi, son yirmi-otuz yıldır dünyanın topyekûn değiştiğini ileri süren sayısız teoriyi postmodernist bir şemsiye altında sistematize ederek bütün bu teorilere bir berraklık kazandırmıştır. **İmparatorluk'tan sonra ortayolculuk mümkün değildir.** Yani, diyelim, hem "küreselleşme" kavramını eleştirel olmayan biçimde kullanıp, hem de Marksist emperyalizm kavramında ısrar edemezsiniz. *İmparatorluk*, bütün bu teorileri savunurken, aynı zamanda teşhir etmiştir.

Bu söylediğimi, bir tarihsel benzetme ile açıklamaya çalışayım. 1960 yılında Sraffa'nın *Metaların Metalar Aracılığıyla Üretimi* başlığını taşıyan kitabı (Sraffa, 1960) yayımlandıktan sonra, Marksist değer ve sermaye teorisi alanında büyük bir tartışma başladı: Kimileri Sraffa'nın teorik çerçevesinin Marksist teoriyi çürüttüğünü iddia ederken, kimileri de Sraffa'nın katkılarının Marksist değer teorisini beslediğini, çelişkilerini aşmasına yardım ettiğini ve böylece geliştirdiğini ileri sürüyordu. Bir son öbek teorisyen ise, Sraffa'nın kendi teorisinin sorunlarla malul olduğunu, Marksist değer teorisinin güçlü ve tutarlı olduğunu, her halükârda bu ikisinin bir sentezine ulaşmanın mümkün olmadığını savunuyordu. 1977 yılında Ian Steedman adında bir Sraffacı *Marx After Sraffa* adlı kitabını yayımladı (Steedman, 1977). Bu kitap Marx'ı hiç anlamadan eleştirmenin tipik bir örneğiydi, ama bir erde-

mi vardı: Sraffa iktisadı ile Marx'ın ekonomi politik eleştirisinin antagonistik sistemler olduğunu çıplak biçimde ortaya koyuyordu. Steedman'dan sonra tartışma sadeleşti, Marx artı Sraffa seçeneği tarihten silindi, soru Marx mı, Sraffa mı oldu. Hardt ve Negri'nin de "küreselleşme", postFordizm ve postmodernizm tartışmalarında aynı etkiyi yaratacağını en azından ummak mümkündür.

İkincisi, *İmparatorluk*'un ardında muazzam bir entelektüel birikim yatmaktadır. Politika ve hukuk teorisinden eski Roma'ya, Avrupa siyasal düşüncesinin bütün önemli uğraklarından postmodernizmin labirentlerine engin bir teorik alanda bir gezintidir *İmparatorluk*. Bu kitap Marksistlere neyi nasıl yapmamaları (spekülatif felsefe, çağrışım yoluyla teori vb. vb.) gerektiğini öğrettiği kadar, postmodernist düşünce ile mücadelede ne kadar geniş bir alana hâkim olmak zorunda olduklarını da (gerek varsa) yeniden hatırlatmaktadır.

Buraya kadar yazılanlar, *İmparatorluk*'un gerçekten kapsamlı bir eleştirisinin tek bir yazı sınırları içinde yapılamayacağını ortaya koymuş olmalı. Dolayısıyla, bu yazının geri kalan bölümünde ele alacağımız konuları dikkatli biçimde sınırlamamız gerekiyor. Ele alacağımız iki temel konu günümüzde kapitalizmin **bir dünya sistemi olarak** ana özellikleri ve, bu özellikler temelinde, sistemi devirme bakımından varolan dinamiklerin karakteridir. Kapitalizmin, sınıf mücadelelerinin bir ürünü olarak billurlaşmakta olan nesnel yapılarının incelenmesi demek olan birinci konu, Hardt ve Negri'nin "küreselleşme", emperyalizm, ulus, ulus-devlet konusunda tezlerinin irdelenmesi anlamına gelir. Sınıf mücadelelerinin ve devrim programının merkezinde yer aldığı ikinci konu ise, yazarların proleterya, "multitude" (Türkçe çeviride "çokluk"), enternasyonalizm gibi konulardaki tezleriyle ilgilidir.

Bu tür bir sınırlamanın bir nedeni, *İmparatorluk*'un günümüz kapitalizmini sadece bir dünya sistemi ola-

rak değil, aynı zamanda diğer veçheleriyle, yani üretim alanındaki değişimle (“enformatikleşme”, sanayi-sonrası toplum, postFordizm gibi temalar) ve toplumsal hâkimiyet tarzının değişimiyle (disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçiş, biyo-politik üretim vb. temalar) de ele almasıdır. Bunların her biri, titizlikle ele alınarak çürütülmesi gereken tezler içeriyor. Sınırlamanın ikinci nedeni ise, Hardt ve Negri’nin entellektüel kaynaklarının çeşitliliğidir. Machiavelli ve Spinoza’dan Foucault ve Deleuze/Guattari ikilisine uzanan, ama aynı zamanda Piore ve Sabel ile Düzenleme Okulu’nu da kapsayan bir entellektüel ufuk karşısında, ancak kolektif bir çalışmayla bütünsel sonuçlara ulaşılabilir. Nihayet, Negri artık kırk yıla varan uzun bir süre boyunca, Avrupa siyasi düşünce geleneğini derinlemesine incelemiş ve Marx’ın düşüncesini özel bir yoruma tabi tutmuş bir düşünürdür. *İmparatorluk*’un bazı yönlerini hakkıyla ve derinlemesine değerlendirebilmek için Negri’nin yapıtını da daha ayrıntılı biçimde incelemek gerekir. Tabii, bütün bunlar, *İmparatorluk*’un esas tezlerinin kolayca kavranıp eleştirilmesine engel değildir. Bunun nedeni de yukarıda belirtilmiştir. *İmparatorluk*’ta, Negri’nin düşünsel tarihinden çok daha belirleyici olan, başkalarının bugüne kadar geliştirdiği “topyekûn yenilenme” teorilerinin sistematizasyonudur. Bizim ele alacağımız konular da bunlarla sınırlıdır.

2. “Küreselleşme”den İmparatorluğa

Hardt ve Negri’nin merkezi özgün tezi şöyle özetlenebilir: “Küreselleşme”, ulus-devletlerin gücünü, bütünüyle ortadan kaldırmamakla birlikte azaltır; ama zaman zaman savunulduğu gibi politik iktidarın önemi azalmaz. “Küreselleşme”, egemenliğin, hiyerarşik bir yapı içinde bir dizi farklı odakta yoğunlaşmasına yol açar. İmparatorluk bu karma yapıya verilen addır. Artık ulus-devletler ya da hiçbir tekil ulus-devlet emperyalizmin merkezi değildir. İktidar dağınık ve parçalanmış biçimde uygulanmaktadır. Bu yüzden de emperya-

listler arası mücadele tarihe karışmıştır. Kuzey/Güney, çevre/merkez, Birinci Dünya/Üçüncü Dünya ayırımlarının da anlamı kalmamıştır. Bunun anlamı, emperyalizm çağını da geride bırakmış olduğumuzdur. “İmparatorluk miyadını doldurmuştur” (20), çünkü emperyalizmin yapıtaşısı ulus-devletlerin egemenliğidir. “Bir zamanlar tanık olduğumuz birkaç emperyalist güç arasındaki çatışma ya da rekabetin yerini (bütün bunları üst-belirleyen, bir-örnek yapılandıran ve tartışmasız postkolonyal ve postemperyalist olan tek bir ortak hak nosyonu altında toplayan) tek bir iktidar fikri almıştır” (33).⁹

İmparatorluk'un bütün mimarisi bu kaide üzerinde yükseliyor. Ama daha bu kaidede Hardt ve Negri'nin düşünce sisteminin gevşekliği bütün zaafıyla kendini sergiliyor. Descartes, “düşünüyorum, öyleyse varım” demişti, çünkü “düşünme” eyleminin tanımlanmasının ya da hiç olmazsa betimlenmesinin gerekli olmadığını düşünüyordu. Hardt ve Negri “küreselleşme, öyleyse İmparatorluk” diyorlar... ve “küreselleşme”nin, bu dehşetli tartışmalı kavramın, ne olduğu konusunda meraklı okuyucularına tek bir kelime söylemiyorlar! Evet, “Önsöz”de, “üretim ve mübadelenin asli unsurları –para, teknoloji, insanlar ve metalar– ulusal sınırları giderek daha kolay geçiyor” (18) türünden günlük gazetelerin köşe yazılarında yer alabilecek sığ gözlemler var, ama “giderek daha kolay” türü **nicel** değişliğe işaret eden bir gelişmenin neden **nitel** bir değişime, kapitalizmin tarihinde yepyeni bir döneme, yol açtığına ilişkin bir ipucunu bulmak mümkün değil.

Yani, Hardt ve Negri'nin dilini kullanırsak, kitabın temelini oluşturan “küreselleşme” bir “yok-kavram”. (Bunun, kendileri “alternatif bir küreselleşme” savunan yazarlar için ne kadar ağır sonuçları olacağı şimdiden tahmin edilebilir.) Örneğin, “para, teknoloji, insanlar ve metalar”ın üçüncüsünün sınırlardan “giderek daha kolay” geçtiği kuşkulu olmakla birlikte, bir

9| Kullanılan dile biraz dikkat edilirse, yukarıda “spekülatif felsefe” babında söylenenlere iyi bir örnekle karşı karşıya olduğumuz görülebilir. Hardt ve Negri fikirlerin değil gerçek dünyanın değiştiğini ileri sürüyorlar. Bunun için yeni bir hukuk olgusu ve yeni bir iktidar gerçeği olması gerekir. Ama onlar bir “hak nosyonu”ndan ve bir “iktidar fikri”nden söz ediyorlar.

an bu önermenin doğru olduğunu varsayalım. Soru şu: bu kolaylığı sağlayan nedir? Burjuva “küreselleşme” teorisinin iddiası, bunun temelinde teknolojik gelişmenin yattığıdır. Marksist bir açıdan bakıldığında ise bu, teknolojik indirgemeciliktir; eğer uluslararası sermaye, 1979’da başlayan ve giderek çığ gibi genişleyen neoliberal saldırısı çerçevesinde, meta, para ve sermaye akımlarını serbestleştirmeseydi, yeni teknoloji hiçbir biçimde kendiliğinden bu akımları kolaylaştırmazdı. Eğer öyle olmasa, Dünya Ticaret Örgütü’ne ya da IMF’ye ne gerek var? Neden, başta emperyalistler olmak üzere, bütün dünyanın kapitalist devletleri DTÖ’de kafa kafaya vererek ticareti serbestleştirmek üzere “raund” üzerine “raund” yapıyorlar?

Hardt ve Negri, “küreselleşme”yi içi görülemeyen karanlık bir kutu gibi anlaşılmasız kıldıkları için sempomatik olarak ilerlemek, bu kavramı kavrayışlarının bir teknolojik indirgemeciliğe dayanıp dayanmadığını başka söylediklerinden çıkarsamak zorundayız. Karşılaştığımız ilk önerme, yazarlarımız için son derece talihsiz: Onlara göre “küreselleşme” “karşı konulamaz ve geri dönüşü olmayan” (17) bir gelişme. Bunun “küreselleşme”nin teknolojik indirgemeci açıklamasıyla neredeyse Siyam ikizleri gibi olduğunu saptamak kolay. Eğer “küreselleşme” neoliberalizmin bir ürünü ise (ve yeni teknolojiler bunu sadece kolaylaştırıyorsa), neoliberal stratejiye karşı bir sınıf mücadelesinin bir “karşı koyma” olduğu ve bu mücadele başarı kazandı-ğı takdirde “küreselleşme”den geri dönüş olacağı açık. Yok eğer artık üretimin, dolaşımın ve iletişimin teknolojsi kendiliğinden “küreselleşme”ye yol açıyorsa, o zaman “küreselleşme” elbette kaçınılmaz olur. Yani postmodern teorisyenlerimiz burjuva teorilerinin teknolojist tuzağına daha birinci adımda düşmüşlerdir.

İkinci olarak, Hardt ve Negri “küreselleşme”nin ulus-devletlerin egemenliğinde bir gerileme yarattığı fikrini savunurlar. Bu derece tartışmalı bir iddianın da ne kanıtı, ne de açıklaması vardır. Anlaşılan bu konu-

da da yazarlar liberal “küreselleşme” literatürünün tutsağı olarak kalmayı kendileri için bir sorun olarak görmemişlerdir. Ulus-devletin zayıflaması, hatta (Hardt ve Negri açıkça buna katılmadıklarını belirtse-ler de) battal hale gelmesi konusundaki iddialar, 21. yüzyılda dünya kapitalizminin çok önemli özellikleri konusunda büyük yanlışların kaynağıdır. Daha önce çok çeşitli boyutlarını incelemiş olduğum (Savran, 1996; 1997) bu soruna burada yer sınırları dolayısıyla ayrıntısıyla girmem mümkün değil. Ancak Hardt ile Negri'nin argümanının özünü ilgilendirdiği için konu- nun iki boyutuna kısaca değinmek zorundayız.

Birincisi, Hardt ve Negri'nin sandığının aksine “küreselleşme” süreci “pürüzsüz bir dünya” yaratma- mıştır. “Ulusal sınır çizgilerini düzleyen küresel bir kontrol toplumunun kurulması, dünya piyasasının gerçekleşmesi ve küresel toplumun sermaye altında gerçek boyunduruğuyla el ele yürür” önermesi (341) yanlıştır. Dünya piyasasının gerçekleşmesi (daha doğ- ru bir deyişle bütünleşmesi) ulusal sınırların (bazen da AB gibi ulus-üstü sınırların) belirlediği parçalılık te- melinde olmuştur. Bunun nedeni, ne ölçüde neoliberal politikalar benimserse benimsesin, her bir ulus-devle- tin, devlet olmanın doğasından gelen, ulusal parası, kamu maliyesi, sınıf ilişkileri rejimi (sendikalar, iş ya- saları vb.) ve genel ekonomik yapısı dolayısıyla, dünya piyasası içinde özgül bir altbölüm oluşturmasıdır. “Pürüzsüz”, yani altbölümlerin kırıklarını içermeyen bir dünya piyasası fikri, artık üzerinde mücadele veri- lecek bir şey kalmadığı yanılsamasını yayararak emper- yalizmin (ya da Hardt ve Negri'nin İmparatorluğu- nun) eline oynadığı için, bir kez daha kaçınılmazlık hayaletini karşımıza çıkarır.

İkincisi, ve daha önemlisi, ulus-devlet hâlâ sınıf ik- tidarının idame ettirildiği ve savunulduğu alandır. **Sı- nıflar arasında iktidar mücadelesi hâlâ ulusal düzeyde verilmektedir.** Elbette, yarın diyelim Arjantin'de ya da Türkiye'de proletarya iktidarı ele geçirip burjuvaziyi

mülksüzleştirmeye yönecek olursa, başta ABD ve AB olmak üzere sayısız güç ekonomik, politik, hatta askeri yöntemlerle bu iktidarı devirmeye çalışacaklardır. Ama bu, sınıf iktidarının ilk basamağının ulus-devlet olduğu gerçeğini değiştirmez. Çünkü emperyalistlerin mücadelesi artık sınırları tanımlanmış bir toprak parçasında **bir orduya sahip** bir devlete karşı olacaktır. (Buna ulus-devlet demenin hiçbir gereği yoktur. Ulus-devlet kavramı, son iki yüzyıldır politik söyleme hâkim olan milliyetçiliğin bir yapıntısıdır. Varolan devletlerin hiçbiri gerçekte ulus-devlet olarak anılabilecek devletler değildir (bkz. Savran, 1993: 15). Bu durumda, ulus-devletin önemi kalmadı demek bütünüyle anlamsızdır. Zaten öteki kapitalist devletlerin ve emperyalistlerin başarılı devrimlere karşı müdahalesinde de yeni hiçbir şey yoktur. Paris Komünü'nden Ekim Devrimi'ne, Vietnam ve Kore'den Sandinist Nikaragua'ya, bütün kapitalist tarih bunun örnekleriyle doludur.

Kaçınılmazlık ve ulus-devletin egemenliğinin sonu tezlerinin dışında, Hardt ve Negri'nin, üçüncü bir tez olarak "küreselleşme" ile birlikte emperyalizmin sona erdiğini ileri sürdüğünü biliyoruz. Bu meseleyi daha ayrıntılı olarak tartışmamız gerekiyor. Yine de şimdiden bir ara sonuç çıkarmakta yarar var. Bu satırların yazarı, *İmparatorluk*'un yayınlanmasından dört yıl önce, 1996'da kaleme aldığı bir yazısında (Savran, 1996), liberal "küreselleşme" teorisinin üç temel özelliğe sahip olduğunu ileri sürmüştü: "küreselleşme"nin ulus-devleti anlamsız kıldığı iddiası; kaçınılmazlık fikri; emperyalizm dönemini sona erdirmesi. Hardt ve Negri'nin "küreselleşme" anlayışı bu tarife tıpatıp uyuyor. Ne tuhaf değil mi?

Emperyalizm Ne Anlamda Sona Erdi?

Hardt ve Negri'nin emperyalizmin sona erdiği yolundaki tezi ciddiye alınarak deşildiğinde, gerçekte karşımıza üç temel dayanak çıkıyor: uluslar ve ülkeler

arasındaki hiyerarşik düzenin sona erdiği kapitalizm açısından “dışarı” ile “içeri” arasındaki ayırımın sona ermesi ve farklı emperyalist devletler arasında rekabetin gününü doldurması.

Hardt ve Negri, dünya sisteminde ezen ve ezilen uluslar arasındaki karşıtlık konusunda olsa olsa hafif olarak nitelenecek bir tavra sahipler. Üçüncü Dünya'nın varlığının sona ermiş olduğunu ileri sürüyorlar (19). 1980'li yıllardan bu yana sayısız peygamber Üçüncü Dünya'nın sonunu ilan etti.¹⁰ Yazarlar bu literatüre atıf dahi yapmıyorlar. Oysa, bugün yaşadığımız dünyanın “küreselleşme” denen evreden önceki dünyaya göre uluslar arasında daha da büyük eşitsizliklerle örülmüş olduğu, artık sağır sultanın bile duyduğu birşey. Örneğin, insanların yarısından fazlasının “obezliğin” yarattığı sağlık sorunları ile boğuştuğu ABD ya da Almanya gibi ülkeler ile nüfusunun % 70'i acil açlık sorunlarıyla karşı karşıya olan Malavi arasındaki farklılıklar söz konusu olduğunda, İmparatorluk'u izleyecek olsak, bunların “nitelik farklılıklarından çok nicelik farklılıklarının olduğunu söylemek” (344) gerekecekti. Bu tür bir nitelendirme, boy ve kilo sayıları bakımından doğru olabilir, ama son tahlilde “nicel” ve “nitel” kavramlarıyla (ve açlıktan kavru lan insanlarla) alay etmektir! ABD kendisinden iki yüz kat yoksul (kişi başına 32 bin dolara karşı 160 dolar milli gelir) Afganistan'ı bombaladığında, bu rakamlar nicel bir ölçüğe dizilebilir, ama bundan ötesini söylemek bir şaka gibidir! “Üçüncü Dünya”, başlangıçta dahi, yanlış bir teoriden türemiş sakat bir kavramdı. O teoride “Birinci” ve “İkinci” olarak adlandırılan dünyaların bütünüyle değişmesinden sonra **teorik bir kavram olarak** iyice şekilsizleşmiştir.¹¹ Ama bir gerçekliğe işaret eden **politik bir kavram olarak** hâlâ anlamlıdır. Çünkü milyonlarca, milyarlarca insanın dilinde, “üçüncü dünya”, **emperyalizmin boyunduruğu altında ülkeler** anlamına gelmektedir. Ve bu anlamıyla varlığını sürdürmektedir. Evet, parçalanmıştır: Güney Kore ile

10 Benim saptayabildiğim kadariyle bu konuda ilk olmanın onuru Nigel Harris'indir (1986).

11 Burada “Üç Dünya” teorisinin ayrıntılı bir eleştirisini yapmak söz konusu değil. Kısaca şu söylenebilir: Bu teorisinin merkezi çekirdeği Sovyetler Birliği'nin “sosyal emperyalist” bir ülke olduğu, dahası ABD karşısında esas yükselen emperyalizm olduğu tezlerine dayanıyordu. Teorisinin alayı vala ile ilan edilmesinden en fazla iki on yıl sonra, önce 1989'da Doğu Avrupa'da yaşanan “kamp” değiştirme süreci karşısında Sovyetler Birliği'nin parmağını kıpırdatmaması, sonra 1991'de kendisinin dağılması her iki tezi de tuzla buz edecekti. Tabii bu büyük değişiklik sonrasında bu dahiyane teoriyi savunan neredeyse kalmamıştır. Bu arada şu noktaya da işaret edelim: Hardt ve Negri, “İkinci Dünya'nın yerindeyse yeller esiyor” derken (19), belli ki, günümüzde birçok insanın düşüğü tuzağa düşüyorlar. “Mao Zedong düşüncesi”ne göre “İkinci Dünya” o zamanlar “sosyalist ülkeler” diye anılan ülkeler değildir. (Bugün “yerinde yeller esiyor” ifadesi ile kastedilen açık ki bu ülkeler.) Hem kapitalist, hem de “sosyalist” olarak anılan blokların ikincil derecedeki güçleridir (esas olarak Berlin duvarının iki tarafındaki Avrupa) da “İkinci Dünya'nın bir parçasıydı. Bunu yerinde “yeller estiği”ni söylemek ne

mümkün! Tam tersine bu ülkeler topluluğu, Avrupa Birliği ile rüzgâr gibi esiyor! Öte yandan Sovyetler Birliği'nin kendisi ise "Birinci Dünya"nın, hem de yükselen ülkesiydi. Gençlerin bu hatayı yapması normal. Negri gibi, üstelik Maoçu hareketin Kültür Devrimi sonrasında çok güçlü olduğu bir ülkede mücadele vermiş bir eski tüfek açısından bu unutkanlık, Marksizme ilişkin genel "unutkanlığı"nın bir belirtisi olarak görülebilir.

Angola, Brezilya ile Salvador, Türkiye ile Yemen, sosyo-ekonomik yapıları bakımından bütünüyle farklılaşmışlardır. Ama emperyalizme tabi olmak bakımından bu ülkeler arasında (hâkimiyet tarzı farklı olsa bile) bir ortak özellik hâlâ mevcuttur. Yani çarpık bir teorisinin ürünü olan büyük harfle "Üçüncü Dünya" sona ermiş olabilir; ama küçük harfle üçüncü dünya hâlâ sefalet içinde kıvranıyor. Siz istediğiniz kadar, "üçüncü dünya sona erdi" deyin. Üçüncü dünya, 11 Eylül karşısında sevinenlerin dünyası olarak varlığını sürdürüyor.

Hardt ve Negri'nin ikinci dayanağı, kapitalizmin yayılması açısından "dışarı" ile "içeri" ayırımının sona ermesi, başka bir deyişle, bütün dünyanın kapitalleşmesidir. Bu konuda "Emperyalizmin sınırları" altbölümünde sergilenen argümanları son derece tuhaftır. Argüman karakteristik tarzda yine "metinlerarası"dır, yani emperyalizmin gelişmelerinin incelenmesi yerine emperyalizm teorilerinin okunmasına dayanır. Emperyalizm açısından "dışarı"nın önemi bütünüyle Rosa Luxemburg'un (1968) emperyalizm teorisine yaslanarak açıklanır. Oysa başta Buharin (1972) olmak üzere çeşitli Marksistlerce defalarca kanıtlandığı gibi, bir Marksist olarak bütün teorik ve devrimci gelişkinliğine karşın, Luxemburg'un emperyalizm teorisi derin bir eksik tüketimci hata ile baştan sakatlanmış bir argümana dayalıdır (Bkz. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2: 433-435). İşin tuhaflığı da zaten burada ortaya çıkar. Çünkü Hardt ve Negri kapitalizm için "dışarı"nın gerekliliği meselesini ilk kez ele aldıklarında şöyle bir dipnot düşmekte beis görmemişlerdir:

Bu argüman, üretilen tüm metaları tüketememenin kapitalizmin hayati kusuru olduğunu ve zorunlu olarak çöküşüne neden olacağını savunan bir dizi **yetersiz-tüketimci** teori doğurmuştur. Birçok Marksist ve Marksist-olmayan ekonomist, **inandırıcı bir biçimde** kapitalizmin çok üretip az tüketme eğiliminin felaketini getireceğine ilişkin fikirlere karşı çıkmıştır (236n).

“İnandırıcı bir biçimde” ibaresinin altını sonradan ben çizdim. Demek ki, Hardt ve Negri de, bizim gibi, eksik tüketimci teorinin “inandırıcı bir biçimde” çürütüldüğü kanısındadır. Ama “dışarı” ile ilgili bütün argüman da bu teoriye dayandırılmaktadır! Bugün dünya bütünüyle kapitalistleştiği için bir dışarı kalmamıştır. Yani kapitalizm artık içsel çelişkilerini emperyalizm aracılığıyla dışarıya aktarma olanağını tüketmiştir. Oysa, Luxemburg’un eksik tüketimci emperyalizm teorisi yerine çok daha sağlam temellere oturan Lenin’in (1975) teorisi temel alınsaydı, dünyanın bütünü incelenirken, içerisi/dışarı ayrımının değil, emperyalistler arası rekabetin sonucunda ortaya çıkan dünyanın bölüşümü mücadelesinin belirleyici olduğu ortaya çıkardı. Bu konuda ise 20. yüzyıl başı ile 21. yüzyıl başı arasında fark yoktur, çünkü Lenin’in emperyalizme ilişkin klasik tanımının beşinci noktası tam da “dünyanın emperyalistlerce bölüşümünün tamamlanması”dır. Olsa olsa, 21. yüzyıl başı, tam tersine, 20. yüzyılda yaşanan devrimlerden doğan işçi devletlerinin dünya pazarından bir ölçüde kopmuş olması dolayısıyla, yüzyıl sonunda buralarda yaşanmaya başlanan kapitalist restorasyon süreci içinde bölüşüm bakımından yeni alanların ortaya çıkması dolayısıyla dünyanın bölüşümünün yeniden bir atak yapması özelliğini taşır.

Ama zaten esas sorun da dünyanın emperyalist sermaye ve devletlerce bölüşümünün Hardt ve Negri açısından artık bir önemi kalmamış olmasıdır. Çünkü onların üçüncü dayanağı tam da emperyalist devletler arasında rekabetin sona erdiği önermesidir. Negri, sol liberal İngiliz dergisi *New Statesman*’a verdiği demeçte bu tezin ne kadar önemli olduğunu şöyle ifade ediyor: “Büyük değişim uygar uluslar arasında savaşın olanaksızlığıdır” (aktaran Callinicos, 2001: 36).¹² Tipik biçimde, bu dayanak da ileri sürülmekte, ama temellen-dirilmesi açısından gerçek dünyadan hiçbir kanıt sunulmamaktadır. Burada da kanıt, “metinlerarası”dır. Yazarlar, Luxemburg’dan sonra devrimci Marksistler

12 “Uygar” uluslar! Negri’nin vatandaşı Berlusconi ile aynı dili kullandığını görmek ne acı!

açısından son derece önemli bir ikinci tanığa başvuracaklardır: Lenin. "... emperyalizm kavramını politik olarak irdeleyen Lenin, herhangi bir Marksistten çok daha başarılı bir biçimde, sermayenin emperyalizmden öte yeni bir aşamaya geçişini öngörebilmiş ve ortaya çıkmakta olan emperyal egemenliğin yerini (daha doğrusu yok-yerini) tespit etmişti." (246) Kabul edilmeli ki, kapitalizm devam ederken emperyalizmin sona ermiş olduğu tezini (İmparatorluk tezi) emperyalizmin baş teorisyenine bağlamak, çok "şık" bir teorik argümandır! Hepimiz şapkalarımızı Hardt ve Negri'nin bu ustalığı için çıkarmaya hazır olurduk. İş ki, söz konusu "şıklık" Marksist teori tarihinin gördüğü en büyük tahrifat ve revizyon vakıaları arasında parmakla gösterilecek örneklerden biri olmasaydı.

Emperyalizm teorisi ile biraz tanışıklığı olanlar, Kautsky ile Lenin arasındaki büyük ayırımın, ilkinin bütün emperyalistlerin kalıcı bir barışçı anlaşmaya ulaşabileceği bir **ultra-emperyalizm** aşaması öngörmesine karşılık, Lenin'in emperyalist sermayeler arası rekabeti ve emperyalist devletler arası çatışmayı kaçınılmaz görmesi olduğunu bilirler (*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 2: 436-441). Bu tartışma çerçevesinde, kolay toptancılığı her zaman reddetmiş olan düşünce titizliğiyle, Lenin ince bir ayrıntıyı vurgulamadan edemez. Eğilim, dünya çapında tek bir tröstten yanadır, ama buraya ulaşılmadan kapitalizm ve emperyalizm mutlaka çökecektir. İşte Hardt ve Negri, Lenin'in bu eğilim üzerine söylediklerini temel alarak, emperyalizmin 21. yüzyıl başında sona ermiş olduğu tezinin köklerini onun düşüncesine dayandırıyorlar. Ama **bu Lenin'i Kautsky'leştirme**dir! Çünkü Lenin "ultra-emperyalizm" aşamasının gerçekleşmesini, açıkça bir önkoşula bağlamıştır: tek bir dünya tröstü. Oysa bugün dünyada, birbiriyle rekabet etmekte olan ABD, Avrupa ve Japon tekelleri mevcuttur. Bu önkoşuldan bağımsız olarak, Lenin'in ultra-emperyalizm taraftarı olduğunu ileri sürmek, entelektüel sah-

tekârlık kategorisine girer. Hardt ve Negri, “Kautsky haklıydı, Lenin haksızdı” deselerdi çok daha dürüst bir iş yapmış olurlardı. Çünkü gerçekten de “İmparatorluk” ultra-emperyalizm aşamasının yeni adıdır. Burada, *İmparatorluk*'un **karanlık ve kurnaz** yanını keşfediyoruz. Hardt ve Negri, Kautsky'nin teorisinin günümüzdeki temsilcisi oldukları halde, bu teorinin atası olarak Luxemburg ve Lenin'i gösteriyorlar. Çünkü kitap hâlâ devrimci retoriği terk etmemiştir. Bu retorik için Kautsky'nin pek de iyi bir referans olmadığını kim yadsıyabilir?

Dikkatli okuyucu, yukarıda Hardt ve Negri'nin bu tarihsel revizyonizm çağında Gramsci'ye hiç katılmayacağı bir “hegemonya” kavramının öncülüğü payesinin bahşedilmesine sert biçimde karşı çıktığını hatırlayacaktır. Aynı şeyi Lenin'den neden esirgemeli? Bir teorisyen yapıtının başlığını *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* koymuş. Siz kalkıyorsunuz, ona kapitalizm içinde emperyalizmden daha yüksek bir aşama olabileceği fikrinin öncülüğünü bahşediyorsunuz. Lenin hayatta olsaydı, kendisine sunulan bu armağana şöyle cevap vereceğinden hiç kuşkusuz yok: “Teşekkür ederim, almayayım.”

3. Arı Devrim mi,

Proleter Enternasyonalizmi mi?

Emperyalizmin sona ermesinin ve İmparatorluk döneminin başlamasının, Hardt ve Negri açısından toplumsal ve politik mücadeleler bakımından son derece önemli bir sonucu vardır. Artık her türlü yerel mücadelenin anlamı ortadan kalkmıştır. Yazarlar, kitabın en iyi bölümlerinden birinde, başka alanlardaki postmodernist yaklaşımlarının tam tersi bir yönelişle, “kimlik” politikasına dayalı yerel mücadelelerin “emperyal aygıt”ın eline oynayabileceğini vurgularlar (68-70). Ne var ki, bu tür bir tehlikeye işaret etmek başka bir şeydir, mekâna ve yerelliğe dayalı bütün mücadeleleri toptancı bir tarzda mahkûm etmeye varan bir mutlakçılık başka. *İmparatorluk*'un günümüzde toplumsal

ve politik mücadeleler açısından temel önermesi bu ikinci yaklaşım doğrultusundadır. Kısaca ifade edilirse, Hardt ve Negri'nin bu konudaki yaklaşımı, **mücadelenin dolayimsız tarzda küresel olması gerektiği** biçiminde özetlenebilir. Bu genel önermeye eşlik eden (ve oldukça muğlak biçimde ifade edilen) programatik hedef ise **alternatif bir küreselleşme** için mücadeledir.

Hardt ve Negri'nin bu mücadele programının taşıyıcısı olarak gördükleri toplumsal özneye *multitude* (Türkçe çeviride “çokluk”) adını verdiğini biliyoruz. Yazarlar bu toplumsal kategori ile proletaryayı zaman zaman özdeş biçimde kullanırlar. Bu proletarya Marx'ın, çifte anlamda “özgür” ücretli emekçisinden farklıdır. Yazarlara göre bugün proletarya, ister ücret biçimi altında olsun, ister başka tarzda, kapitalist disipline şu ya da bu biçimde tabi olan, sermayenin “içinde” olup onu ayakta tutan bütün katmanları kapsar (77-78 ve 403). Bu sınıf tanımının çok tartışmalı birtakım noktalar içerdiği açıktır, ama biz yukarıda kendi kendimize koyduğumuz sınırlar çerçevesinde bu konuya girmeyecek, konumuzu kapitalizmin bir dünya sistemi olarak özellikleri ve ona karşı mücadele ile sınırlamaya devam edeceğiz. Yalnız yazının geri kalan kısmında, Hardt ve Negri'de hâkim kategori olan *multitude* kategorisini kullanacağımız için, bu aşamada bu terimin nasıl Türkçeleştirilmesi gerektiği konusunda bir-iki söz söylemek yerinde olacak.

İtalyanca “*moltitudine*”, İngilizce ve Fransızca “*multitude*” sözcüklerinin birkaç anlamı var. Bunlardan, insanlarla ilgisi olmayan, daha çok nesne ve kavramlarla ilişkili olan anlam Türkçe'ye elbette “çokluk” diye çevrilebilir: “olayın nedenlerinin çokluğu (çok sayıda olması)” durumunda olduğu gibi. Ama sözcüğün insan topluluklarıyla ilgili anlamı için birkaç başka karşılık daha doğru olacaktır. Batı dillerindeki bu sözcük, bir yandan “halk, kitle, yığın” vb. demektir, bir yandan da “kalabalık, izdiham” türünden olumsuz yan anlamlar taşıyan bir boyutu vardır. Belli ki, Hardt ve Negri'nin Spinoza'dan devraldığı kavram, bu üç an-

lamdan ikincisine tekabül ediyor. Bu durumda, “halk” ve “kitle” kavramları Marksist politik dilde geleneksel olarak kullanılan aşınmış kelimeler olduğuna göre, ben kavramın Türkçeleştirilmesinde “yığın” kelimesinin tercih edilmesinin en doğru yol olduğunu düşünüyorum. Dikkat edilirse, zaman zaman “kitleler” karşılığı kullanılan “yığınlar” biçimi altında değil, aynen Hardt ve Negri’nin kavramsal bir kendiliğindelik (*entity*) olarak kullanımına uygun olarak, tekil biçiminde yığın. Bu yazının geri kalan bölümünde, Türkçe çeviriden alıntı yapılırken, “çokluk” sözcüğünün yerine “yığın” kullanılacak.

Bir Devrimci Özne Olarak “Yığın”

Hardt ve Negri yığının “devrimci doğa”ya sahip, “baş edilmesi imkânsız bir kuvvet” olduğu kanısındadır (396). “Bu hipotezi teyit etmek için” geliştirdikleri akıl yürütme, bütünü birçok zaafı malul olan *İmparatorluk*’un en patetik, hatta yer yer grotesk özellikler taşıyan bölümüdür. Yazarlar yığının devrimci potansiyelini ortaya koymak için önce, son derece tartışmalı olan bir tezle yığının “hayatı otonom olarak ürettiğini” (397) ileri sürerler. Ancak bunu şu pasaj izler: “Burada gayet haklı olarak, bütün bunların hâlâ yığını, bırakın kendi kaderini eline alma potansiyeli taşıyan bir özne olmayı, hakkıyla bir politik özne olarak bile kurmak için yeterli olmadığı itirazı getirilebilir” (397). Bu çok haklı itirazı karşılamak için yazarlar önce spekülâtif felsefenin doruğuna kaçarak yığının kaçınılmaz olarak bir “telos” içerdiğini iddia ederler (397); ardından, işçi ve emekçi kitlelerin gerçek dünyasına inerek bir kez daha sorarlar: “Yığının eylemleri nasıl politik olabilir? Yığın İmparatorluğun baskısına ve durmak bilmez bölgesel ayrımcılığına karşı enerjilerini nasıl örgütleyebilir ve yoğunlaştırabilir?” (400). Şimdi aynı yere dönmüş bulunuyoruz. Yazarlar bu sorunu çözmek için ikinci bir çaba gösterir. “Bu sorulara verebileceğimiz tek yanıt şudur: Yığının eylemi asıl

13| Türkçe metinde burada çeviriden ya da daha büyük ihtimalle dizgiden kaynaklanan bir hata var: “*specific*” sözcüğü, “özgül” ile karşılanması gerekirken “özgün” olarak yazılmış (Bkz. Hardt ve Negri, 2000: 399-400).

olarak İmparatorluğun merkezi baskıcı faaliyetleri karşısına doğrudan ve yeterli bir bilinçle dikildiği zaman politik hale gelir” (400). Ama bu “tek yanıt” bir cevap değil, bir **totolojidir**: Bu cümlemin öznesi de, yüklemi de aynı şeyi söyler, çünkü politikanın (en azından devrimci politikanın) tanımını budur! Hardt ve Negri güçlüğü çözemediklerini sezerler ve yeniden geri dönerler: “Yine de, yığının bu görevi, kavramsal düzeyde açık olmakla birlikte, oldukça soyut kalıyor. Hangi özgül ve somut pratikler bu politik projeye can verecek?” (400-401).¹³ Mesele kavramsal bir düzeyde dahi açıklığa kavuşmamıştır, ama yazarlar ikinci ve doğru soruyu kendileri soruyor, somut düzeye geçmek istiyorlar. Cevapları ise acıklı: “Bu noktada bir şey söyleyemiyoruz.” (401) Argümanın sonu. Bir aciz itirafı!

Hardt ve Negri’nin yığının “baş edilmesi imkânsız bir kuvvet” olduğu iddiasını gerçekleştirmek için ortaya koyduğu argümanın bu denli kof olduğuna inanmayanlar, kitabın işaret edilen sayfaları arasındaki bölümleri okuyarak kendi adlarına karar verebilirler. Bu tablo karşısında bizi ilgilendiren, yazarların sordukları ve cevaplayamadıkları sorular değil. Çünkü bizce o soruların cevabı yok. Bizi ilgilendiren şu: emperyalist-kapitalist dünya sisteminin sürekli sömürü ve baskısına maruz kalan uluslararası işçi sınıfını, emekçileri ve bu dünyanın bütün ezilenlerini kapsayan “yığın” kategorisinin devrimci potansiyelini açıklamak neden bu kadar güç? Bizim cevabımız ne soyut, ne de spekülâtif: *İmparatorluk*, bütün ulusal iktidar odaklaşmalarını tablonun dışında bırakan kavramlaştırmasıyla dünyanın emekçi ve ezilen kitlelerinin devrimci potansiyelinin dinamiklerini keşfetme olanağını kendi eliyle ortadan kaldırmıştır. Emperyalist-kapitalist dünya sistemi bir bütündür; ama bu bütünlük hâlâ ulusal sınıf bölümlerinin ve ulus-devletlerin damgasını taşır. Bu yüzden, ezilen kitlelerin üzerindeki boyunduruk da, bu boyunduruğa karşı verecekleri mücadele de dolayımsız olarak emperyalizmle ilişki içinde ortaya çıkmaz. Her bir ülkenin işçi sınıfı kendi ülkesindeki bur-

juvazinin iktidarına karşı kısmi ya da bütünsel mücadelelerle başlar işe. Emperyalizm, varolan ulus-devletler sisteminde somutlaşır ve cisimleşir. Dolayısıyla, emperyalist-kapitalizme karşı dolayimsız **iktidar** mücadelesi, ancak varolan ulus-devletler sisteminde yer alan tekil burjuva devletlerine karşı verilebilir.¹⁴ Bir sistem olarak emperyalist kapitalizme karşı verilecek mücadele, zorunlu olarak ulus-devletler dolayımından geçecektir. Bu dolayımı göz önüne almayan, büyük kitlelerin sömürülmesinin ve ezilmesinin **somut** koşullarından soyutlamış olacağı için, isyan ve devrimin **somut** dinamiklerini de keşfedemez.

Elbette, emperyalist çağda dünya sistemi ulus-devletlerden ibaret değildir ve dolayısıyla hiçbir ülkenin emekçilerinin ve ezilenlerinin devrimci mücadelesinin hedef alması gereken güçler ulus-devletlerle sınırlı değildir. Neoliberalizmin ve “küreselleşme” stratejisinin ardındaki esas sosyo-ekonomik güç olan, çokuluslu şirketler olarak anılan emperyalist mega kapital (Savran, 1996: 45-47) çağında, burjuva devletin bazı işlevleri bir dizi uluslararası örgütle paylaşılmaya başlamıştır (IMF-Dünya Bankası-DTÖ üçlüsünün yanısıra BM, NATO, AGİT ve bir dizi daha az önemli örgüt). Dolayısıyla, bu örgütler mücadelenin her bir aşamasında kitlelerin karşısına çıkabilir. Kitlelerin cevabı da, tekil ülke içinde ya da uluslararası eylemler aracılığıyla bu örgütlere karşı mücadelenin gereklerini yerine getirmek olmalıdır. “Küreselleşme karşıtı” hareketin varlığının temeli de, çağdaş dünya kapitalizminin bu özgül yapısının bir ürünü olmuştur. Dikkat edilirse, “küreselleşme karşıtı” hareket, Seattle’dan sonra iki tarz eylem düzenlemiştir. Bunlardan dar anlamda “küreselleşme karşıtı” olarak anılabilecek olanları, dünya kapitalizminin bütünselliğini gerçek (DTÖ, IMF, NATO vb.) ya da sembolik (Dünya Ekonomik Forumu, yani Davos) düzeyde yönlendiren uluslararası örgütlere karşıdır. Öteki eylem türü, Seattle’dan esinlenen, ama gerçekte hedefi inşa halindeki tek bir burjuva (emperyalist) devlete, yani AB’ye, karşı mücadele olan tür-

14 AB özgün bir vakıdır: Burada mücadele hem tekil ulus-devletlere, hem de oluşum halinde bir devlet ya da bir proto-devlet olarak AB’ye karşı yürütülecektir.

15| Bu kavramı, günümüzde başta Bosna-Hersek ve Kosova olmak üzere birçok örneğe dar anlamda uygulamak mümkündür. Bkz. (Savran, 2001).

dür. Nice, Göteborg, Cenova, Laeken, Barselona ve Sevil eylemleri hep bu türdendir. Görüldüğü gibi, “küreselleşme karşıtı” hareketi klasik emperyalizm teorisinin terimleriyle yerleştirmek ve özgünlüğünün temelini mistifikasyona başvurmaksızın açıklamak mümkündür. Bu açıklama, *İmparatorluk* tipi açıklamaya göre şu çok önemli gerçeği vurgulama olanağını da verir bize: “küreselleşme karşıtı” eylemler tekil ülkelerde sınıf mücadelesiyle ve bütün ezilenlerin kurtuluşu yolundaki çabalarla bileşik tarzda gelişmediği takdirde, son tahlilde başarısızlığa mahkûmdur. Çünkü 21. yüzyılın başında dahi, emperyalist sistemde iktidarın yeri hâlâ, aynı zamanda silahlı gücün de yeri olan, ulus-devletlerdir.

Bu noktayı kapatmadan önce, bir itirazı karşılamak yararlı olacaktır. Şu soru sorulabilir: “IMF, DTÖ ya da NATO gibi örgütlerin varlığı, tam da Hardt ve Negri’nin sözünü ettiği yeni bir egemenlik yapısına geçmiş olduğumuzu göstermez mi?” Cevap yalındır: Bu tür bir çıkarsama, bu örgütlerin farklı ulus-devletler karşısında **tarafsız** olduğu yanılısamasına dayanır ya da böyle bir yanılısamayı yaratır. IMF, DTÖ ya da NATO, başta ABD olmak üzere emperyalist ülkelerin kullandığı birer iktidar aracıdır. Hardt ve Negri’nin ilgasına karar verdikleri üçüncü dünyanın üzerindeki tahakkümün bir aracı. Dolayısıyla, örneğin IMF güçlendiği oranda, ABD, AB ve Japonya’nın üçüncü dünya üzerindeki tahakkümü azalmaz, artar! Yani, IMF’nin olmadığı bir durum, diyelim 1930’lu yıllar, örneğin günümüze oranla, formel olarak bağımsız olan ülkeler açısından (örneğin 1930’lu yıllarda Latin Amerika ve Türkiye), bugünküne göre daha fazla manevra alanının var olduğu bir durumdur. Tersinden söylemek daha öğreticidir: IMF’nin boyunduruğu arttıkça, ABD’nin (ve ikincil olarak öteki emperyalist “ulus”-devletlerin) formel olarak bağımsız ülkelerin iç işlerine siyaseten karışma olanağı artıyor demektir. Bu tür bir gelişmenin mantıksal uç noktası, uluslararası sömürgeciliktir.¹⁵ Yani bu uluslararası örgütlerin tablo-

ya dahil edilmesi, gelişmeyi, Hardt ve Negri'nin sandığının tersine, sömürgeci emperyalizmden uzaklaştırılmaz, oraya yakınlaştırır!¹⁶

Proleter Enternasyonalizmi

Hardt ve Negri, proleter enternasyonalizmini bütünüyle yanlış anlıyorlar: "... proletarya enternasyonalizmi antiulusçu ve dolayısıyla ulus-üstü ve küreseldi." (74) "Küresel" kavramının anakronizmini bir yana bırakalım. Ama Marx'ın proletaryanın kurtuluş mücadelesinin biçim olarak önce ulusal olduğuna ilişkin vurgusundan Lenin'in uluslar sorununa verdiği öneme kadar, klasik Marksist teori ve politikanın bütün temelleri Hardt ve Negri'yi yalanlıyor. Örgütsel bakımdan da, Birinci Enternasyonal hariç bütün Enternasyonaller ulusal seksiyonlar üzerine inşa edilmiştir. Yani, yazarların söylediğinin tam tersine, "ulus-üstü" değil "uluslararası" dır. Bu terimler arasındaki farkta bütün bir dünya yatıyor.¹⁷

Günümüz dünyası üzerine tartıştığımızı göre bu meseleyi kısaca emperyalizmin genel yapısı bağlamına yerleştirmekte yarar var. Daha 19. yüzyılda başlamış bir eğilimle, emperyalizm çağında üretici güçlerdeki gelişmenin bütünüyle tekil ülkelerin sınırlarının ötesine taşıdığı (sadece uydular düşünülün yeter) ortadadır. Bununla içiçe geçmiş biçimde, sermayenin tek bir dünya ekonomisi ve dünya politikası yaratmış olduğu da tartışma götürmez. Bu yüzden de, üretici güçler ve kültür bakımından kapitalizme göre üstün olması gereken sınıfsız toplumun ancak dünya çapında kurulabileceği Marksizmin bir aksiyomudur. Ne var ki, sosyalizme ve komünizme dünya çapında erişilebileceğini, yani sınıfsız toplumun dünya çapında kurulabileceğini söylemek başka şeydir, devrimlerin zaferinin tekil ülkelerde sağlanacağı gerçeğini görmezlikten gelmek başka birşey. Ulus-üstü bir enternasyonalizm, sınıf iktidarının ulusal biçimini görmezlikten geldiği için anlamsızdır. Bu kadarını zaten saptamış bulunuyoruz.

Ne var ki, emperyalizm çağında başka bir gelişme,

16 Hardt ve Negri'nin emperyalizmi sömürgecilikle özdeşleştirmesini (bu noktaya Balakrishnan (2001) da değiniyor), yazının ana metninde bu yüzden eleştiriye değer bulmadım. Çünkü günümüz emperyalizmi, sömürgecilikten uzaklaşmıyor, olsa olsa oraya yakınlaşıyor. O zaman, söz konusu iki kavram arasında mutlaka yapılması gereken ayırım, **bu tartışma açısından**, ikincil hale geliyor.

17 Zaten Hardt ve Negri'nin "ulus-üstü" enternasyonalizmi semantik olarak dahi, kendi içinde bir çelişkidir

haydi pek sevilen terimle söyleyelim, enternasyonalizmi “üst-belirler”. Ulus-devlet tarih sahnesine çıkmalı beri, neredeyse istisnasız bütün ulus-devletler, bir ezen ulusun bir ya da birkaç ezilen ulusu tahakküm altında tuttuğu bir yapıya sahipti. Ama bu ilişki doğası gereği bölgeseldi. Emperyalizm çağıyla birlikte, ezen uluslar ile ezilen uluslar arasındaki karşıtlık **dünya sisteminin yapısal bir özelliği haline gelir**. Artık uluslar arasındaki bu ilişki göz önüne alınmadan hiçbir politik sorun somutlaştırılmaz. İşte bu yüzden ki, Lenin’in deyişiyle,

Sosyal devrim ancak, gelişmiş ülkelerde proletaryanın burjuvaziye karşı iç savaşının, gelişmemiş, geri ve ezilen ulusların ulusal kurtuluş hareketi de dahil olmak üzere, **bütün** bir demokratik ve devrimci hareketler **dizisiyle** birleştiği bir devir biçiminde ortaya çıkabilir. (Lenin, 1991: 86) [vurgu aslında].

Buna Lenin’in bir başka çalışmasından bir önermeyi eklemekte yarar var: “Her kim ‘arı’ bir toplumsal devrim bekliyorsa, böyle bir devrimi görmek ona kısmet olmayacaktır.” (Lenin, 1989: 210). Burada, diyalektiği reddeden Hardt ve Negri’nin diyalektiğin **dolayım** kategorisinden mahrum kalmasının yarattığı sonuçlarla karşı karşıyayız. Onlar, İmparatorluk ile yığın arasında dolaımsız (yani “arı”) bir karşıtlık vaz ederken, Lenin, proleter enternasyonalizminin bu büyük temsilcisi, emperyalizmin toplumsal devrim tarafından yenilgiye uğratılmasını bir dizi dolayımına bağlıyor. İşte enternasyonalizm bu yüzden “ulus-üstü” değildir. Çünkü ezilen uluslar ile ezen ulusların proletaryasının kaynaşması için, ezen ulus proletaryasının (ve onun önderlik ettiği halk kitlelerinin) ezilen ulusun proletaryası ve geniş kitlelerine güven vermesi gerekir. Yani enternasyonalizm, ulus olgusuna gözlerin kapatılmasından değil, ezilen ulusların kurtuluşundan geçer (Savran, 1992).

4. Politik Sonuçlar

İmparatorluk üzerine yaptığımız tartışma bize günümüzde “küreselleşme” taarruzunu stratejik bir yaklaşım olarak benimsemiş emperyalizmin karşısındaki

muhalefet hareketlerinin politik haritasında yolumuzu bulmak bakımından bir giriş noktası olarak hizmet edebilir. Bu sonuç bölümünde konuyu iki düzeyde tartışmayı öneriyorum: “küreselleşme karşıtı” hareket düzeyinde ve daha genel düzeyde.

Konuya Hardt’ın (2002) Porto Alegre üzerine yazdığı bir yazıyla girmek uygun görünüyor. Hardt, bu yazıda “küreselleşme karşıtı” hareket içinde iki eğilim saptıyor: küreselleşmeye, ulus-devleti güçlendirerek karşı çıkmayı hedefleyen eğilim ve kendisi de “küresel” olan bir alternatif yaratmak isteyen eğilim (Hardt’ın deyimiyle “demokratik küreselleşme”). Hardt’ın (ve elbette Negri’nin) bu ikinci eğilime destek vereceği gün gibi açık. Bu yazıda yapılan tahlil, “küreselleşme” karşındaki politik tavırların bu ikiliyle sınırlanamayacağını göstermiş olmalı. “Küreselleşme”yi bir bütün olarak karşıısına alan, emperyalist sistemi dünya çapında yıkmayı hedefleyen, ama tekil uluslar arasındaki ilişkileri ve ulus-devletlerin önemini görmezlikten gelmeyen üçüncü bir pozisyon mümkündür ve mevcuttur. Bu üçüncü pozisyon karşısında ilk ikisi reformizm açısından birleşir: Milliyetçi çözüm varolan burjuva devletlerini güçlendirerek “küreselleşme” seline karşı kısmi bir baraj oluşturmayı hedeflerken, ikincisi “küreselleşme”yi karşıısına almaz, sadece belirli değişikliklerle bu sistemi reforma uğratmayı hedefler. Buna karşılık, üçüncü yaklaşım, başta işçi sınıfı olmak üzere (her tekil ülkede somut koşullara göre değişen ittifaklar temelinde) büyük ezilen kitlelerin mücadelesi sonucunda sermaye iktidarına son vererek uluslararası burjuvazinin iktidarını ve “küreselleşme” adını taşıyan sınıf taarruzunu yenilgiye uğratarak başka bir uluslararası uygarlığın temellerini atmayı hedefler. “Küreselleşme karşıtı” hareketin içinde bu üçüncü eğilim somut bir gerçekliktir. Belki öteki ikisinden daha zayıftır. Ama varlığını hissettirecek kadar da güçlüdür. Klasik proleter enternasyonalizmi, dar milliyetçi eğilimden ve “sivil toplum kuruluşları”na dayanan uzlaşmacı “demokratik küreselleşme” eğiliminden farklı olarak, bu akımda ci-

18| “Tobin vergisi”, adını, 1960’lı yıllarda John F. Kennedy’ye danışmanlık yapmış olan ünlü Amerikalı Keynesçi iktisatçı James Tobin’in 1972 yılında yaptığı bir öneriden alır. (Tobin geçtiğimiz Mart ayında ölmüştür.) Öneri, her ülkenin uluslararası sermaye hareketleri üzerinden cüzi miktarda bir vergi almasıdır. Önce Fransa’da kurulan ve günümüzde bütün Avrupa’ya yayılan ATTAC adlı örgüt bu öneriyi “küreselleşme”ye karşı mücadelelerinin köşe taşı haline getirmiştir. Örgütün Fransızca orijinal adı dahi bu vergiye dayanır: *Association pour la taxation des transactions financières pour l’aide aux citoyens* (Yurttaşlara yardım amacıyla mali işlemlerin vergilendirilmesi). Tobin vergisinin “küreselleşme” karşıtı bir önlem olarak sunulması ve algılanması son derece ironiktir. Önerinin mucidi Tobin’in kendi amacı, uluslararası para piyasalarına istikrar getirerek serbest ticaretin gelişmesini sağlamaktır. Yani vergi sadece spekülasyona karşıdır, “küreselleşme”nin bütününe tam tersine desteklemektedir. Günümüzün yaygın olarak okunan Amerikalı iktisatçısı Paul Krugman’ın (2002) ifadesiyle, Tobin bu vergiyi, “ülkelerin, kendilerini ‘sıcak para’nın sarsıcı hareketlerine maruz bırakmadan pazarlarını [dış dünyaya] açmalarını güvence altına alarak, serbest ticareti özendirmeye yönelik bir yol” olarak düşünüyordu. Ironinin sınırı yok: “Küreselleşme

simleşmektedir. Hareketin içinde hangi akımın baskın çıkacağı somut politik ve örgütsel gelişmelere bağlıdır.

Bu üçlü yapıyı kavradığımızda, bu yazının başından beri “küreselleşme karşıtı” hareketten söz ederken neden tırnak işaretleri kullandığımız da açıklığa kavuşuyor. Hareketin içinde bir bölüm, Tobin vergisi benzeri kısmi talepler¹⁸, Dünya Bankası ve sistemin öteki zirveleri ile kurulacak diyalog vb. aracılığıyla sistemi sadece yumuşatmayı hedeflediği içindir ki, bu hareketin tamamına “küreselleşme karşıtı” etiketini takmak doğru değildir.¹⁹ Elbette, bazı akımların yaptığı gibi, harekete “antikapitalist hareket” etiketini yapıştırmak daha da yanlıştır.

Söz “küreselleşme karşıtı” hareketten açılmışken, Seattle öncesi yazılmış olan *İmparatorluk*’un bu yazının girişinde belirttiğimiz gibi, Seattle ve sonrasındaki eylemlerin bazı yönleri tarafından doğrulanmış görünmesi üzerinde de kısaca durmamız gerekiyor. Buradaki “doğrulanma” sadece görünüştedir; gerçekte olan, bir kitap ile bir tarihsel konjonktür arasında talihli bir buluşmadır. Hatırlanacağı gibi, “doğrulanma” görüntüsü üç düzeyde ortaya çıkıyordu: Hareketin dolaylımsız tarzda uluslararası karakteri; farklı toplumsal, politik ve ideolojik grupları birleştirmesi; gevşek, federalist, “şebeke” tarzı bir örgütlenmeye dayanması. Bunlardan ilk ikisi, doğrudan doğruya “küreselleşme” saldırısının karakteri ile ilgilidir. Bu saldırı hem her bölgenin ve ulus-devletin emekçilerini ve ezilenlerini hedef tahtasına yerleştirir ve dolayısıyla karşısında baş edilmesi güç bir uluslararası koalisyonun oluşmasının maddi temelini yaratmıştır; hem de emekten çevreye bütün alanlarda sermayenin önündeki engelleri azgınca ayıklamaya giriştiği için geniş bir yelpazeye yayılan toplumsal-politik güçlerin kendi karşısına dikilmesine neden olmuştur. Üçüncü özellik ise aslında uluslararası solun ve işçi sınıfı hareketinin günümüzdeki bir zaafı ile ilgilidir: Neoliberal saldırıdan bürokratik işçi devletlerinin çöküşüne kadar bir dizi faktör solda ve genel olarak

emekçi kitlelerde örgütlenme ve hareketi merkezileştirerek güçlendirme fikrini tahrip ettiği içindir ki, “küreselleşme karşıtı” hareket başlangıçta parçalı ve dağınık bir yapıyla ortaya çıkmıştır.

Ama her üç unsur da hayatın gerçekliği karşısında geçici olmak zorundaydı; nitekim aradan henüz üç yıldan bile kısa bir süre geçmiş olduğu halde gelişmeler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, burjuvazinin ulusal ve bölgesel iktidar yapıları, yukarıda ortaya konulduğu gibi, mücadele açısından büyük önem taşıdığından hareket gittikçe daha dolayimli hale gelmektedir. Bunun bir örneği, hareketin AB karşıtı kanadının giderek ayrışmasıdır. Bir başka örneği ise, Porto Alegre’de kurulan Dünya Sosyal Forumu’nun her kıta için ayrı sosyal forumlar örgütleme kararıdır. İkincisi, bütün toplumsal ve politik güçlerin baştan itibaren, *İmparatorluk*’un anahtar kavramlarından biri olan “yığın” kavramının ima ettiği gibi “sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle” olmadığı daha Seattle’dan beri ortadaydı. Sendikalarla kaplumbağa severler ya da anarşistler bir araya geliyorlardı, ama amaçları da, yöntemleri de farklıydı. Sadece bir-iki örneğe değinecek olursak, Seattle genel olarak DTÖ-IMF-Dünya Bankası üçlüsüne cepheden karşı diye bilinirken (bu “cepheden karşı olanlar” içinde elbette bu örgütlerin ilga edilmesini isteyen devrimciler ve değiştirilmesini savunan reformistler de var), bu eylemden sadece dört ay sonra Washington’da yapılan eylemde Amerikan sendikaları, esas faaliyetlerini, eylem öncesinde ülkenin başkentine gelerek Çin Halk Cumhuriyeti’nin DTÖ’ye üye yapılmasını engellemek üzere basınç uygulama ile sınırlandırmışlardır! Bir başka örnek, AB zirvelerindeki eylemlerden verilebilir: Bu eylemlerin artık geleneksel hale gelen bir özelliği, iki günlük protestolardan birinde sendikaların katılımıyla çok daha ılımlı sloganlar etrafında, genellikle olaysız yürüyüşler yapılması (Cenova ve Göteborg istisnalarıdır), diğer gün ise çok daha radikal “küreselleşme karşıtları”nın, çatışmalara da sahne olan

karşısı” hareket Seattle’da DTÖ’nün empoze ettiği serbest ticarete karşı mücadeleyle başlıyor. Ama bugün içindeki en önemli unsurlardan biri, serbest ticareti özendirmek için geliştirilmiş bir fikri hareketin merkezi sloganlarından biri haline getiriyor!

19| Hareketin genel bir değerlendirmesi için bkz. (*İşçi Mücadelesi*, 2000). İkinci Porto Alegre buluşmasının kısa bir Marksist değerlendirmesi (Iskender, 2002)’de bulunabilir.

gösteriler yapmasıdır. Bu tür farklılıklar Seattle’da çok belirgin değildi, ama zamanla çıplak biçimde ortaya çıkmıştır.

Nihayet, örgütlenmenin ve mücadeleyi merkezileştirmenin isterleri, hareketin şebeke tarzı düzenlemelerden adım adım uzaklaşarak klasik merkezi tarzda örgütlenmelere yönelmesine yol açmıştır. Bugün bütün ülkelerde ve farklı kıtalar çapında yapılaşmış, çalışma usulleri billurlaşmaya başlayan, bağlayıcı politik metinlere sahip forumlar oluşuyor. Seattle’ın kendiliğinden patlayan eylemliliğiyle bugünkü tablo arasındaki karşıtlık daha çarpıcı olamaz. Forumlar hala demokratik olabilir. Buna şaşırarak, ancak örgütlülüğün ve merkeziliğin mutlaka antidemokratik olacağına inananların işidir. Maalesef bugünkü billurlaşma ve yapılaşma, “alternatif küreselleşme” doğrultusunda oluşan reformist eğilimin kitle hareketi üzerinde bir hegemonya kurmasının aracı haline gelmektedir. Bu noktada, “şebeke” tarzı örgütlenmeyi fetişleştiren, siyasi partilerin örgütsel olarak forumlara katılmasına ilişkin yasağı, “sivil toplum kuruluşları”nın inisiyatifinin boğulmaması adına destekleyen gruplar, böylelikle, kendini kontrol ettiği sendikalar ya da belediyeler aracılığıyla temsil edebilen, artık düzenin neredeyse bir parçası haline gelmiş reformist sosyal demokrat partilere destek verdiklerini, buna karşılık kitle örgütlerinde daha zayıf olan devrimcileri dışladıklarını da fark etmelidir.

Emperyalist Kapitalizme Muhalefetin Haritası

Emperyalist çağda dünya kapitalizminin nesnel yapıları, solda emperyalist kapitalizme muhalefet bakımından farklı eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. 20. yüzyılın sonunda, sermayenin uluslararasılaşmasının derinleşmesi ve belirli sınırlar içine kapanan “sosyalizm” deneyimlerinin de farklı yollardan çökmesi (ya da en azından gerilemesi) bu eğilimlerin sayıca artmasına neden olmuştur. Türkiye’de hâkim sınıfların bağrında AB tartışmasına damga vuran iki kutbu oluşturan liberalizm ve milliyetçilik, solda da AB taraftarı

bir sol liberalizmin ve bunun karşısında şovenist bir sol burjuva milliyetçiliğinin “küreselleşme” karşısında mümkün “sol” alternatifleri tükettiği izlenimini doğurmaktadır. Ne mutlu bize ki, her ikisi de burjuva hegemonyasının farklı tarzlarda yeniden üretilmesine katkıda bulunan bu ikilinin dışında seçenekler var. Ama bu alanda da görüşlerin çok berrak olmadığına yazının başında değinmiştik. Sorun, esas olarak, emperyalizm, milliyetçilik ve enternasyonalizm üçgeni çevresinde dğümleniyor. Sorunu berraklaştırmak için iki düzeyde ele almak gerekiyor.

Birinci düzeyde, genel olarak “küreselleşme”ye, özel olarak da AB’ye karşı çıkmanın, tarihsel gelişmeye karşı çıkmak gibi algılanması, böyle bir karşı çıkışın insanı zorunlu olarak milliyetçiliğe sürükleyeceği kaygısının duyulması var. Bu düzeyde Marksist enternasyonalizm ile “küreselleşme” arasında tam bir ayırım yapılamıyor. Hardt ve Negri’nin “alternatif, demokratik küreselleşme” kavramı türü bakış açıları bu bağlamda etkili oluyor. Oysa yukarıda *İmparatorluk* yazarlarının “küreselleşme” konusundaki suskunluğu eleştirilirken ortaya konulduğu gibi, “küreselleşme” teknolojik gelişmelerin “kaçınılmaz” sonucu değil, dünyanın “serbest piyasa” temelinde, yani sermayenin uluslararası hareketinin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla bütünleştirilmesidir. Dolayısıyla, “küreselleşme” sınıflar arasındaki mücadelede **tarafsız bir kavram değildir**. Ezilenlerin alternatif bir küreselleşmesi olamaz. Ezilenlerin alternatifi elbette milliyetçilik değildir. Klasik terimle enternasyonalizmdir.

İkinci düzeyde, yine milliyetçilikten kaçma kaygısı ile, enternasyonalizmin yerine ulusal sorunlara bütünüyle kayıtsız bir yaklaşım getirme eğilimi ortaya çıkıyor. Burada alternatifin adı artık “küreselleşme” olmayabilir. (İki düzeyin sorunlarının üst üste geldiği durumlarda bu da oluyor.) Ama alternatif, hiçbir biçimde ulus-devlet denen iktidar yapılarıyla ilişkisi olmayan bir biçimde formüle ediliyor. Buradan bir sıçrama ile “emperyalizm” kavramının reddedilmesine de ulaşmak

mümkün oluyor: Madem milliyetçiler söylemlerinde “emperyalizm”e karşı mücadeleyi fetiş haline getirmişlerdir, o zaman enternasyonalistler hiçbir biçimde emperyalizme karşı çıkmamalıdır. Bu belki bilinçli bir akıl yürütmeden, belki çeşitli ülkelerin en baskıcı ve gerici eğilimleriyle (kimi yerde orduyla, kimi yerlerde faşistlerle, kimi yerlerde antisemitistlerle) ittifaka girmeye yönelen milliyetçi sola duyulan ikrahtan dolayı psikolojik bir tepkiden kaynaklanıyor. Ama sonuç aynı: Proleter enternasyonalizminin teorik ve politik kavramı “emperyalizm”, milliyetçilere terk ediliyor. Enternasyonalistler sadece soyut ve dolayimsız biçimde kapitalizme karşı çıkabilir hale geliyor.

Vurgulamak gerekiyor ki, bu eğilimler şu ya da bu teorik akımın etkisinden doğmuyor. Emperyalist dünya sisteminin nesnel yapısı ve bunun emperyalizmin boyunduruğu altındaki ülkelerde yarattığı saflaşmadır bu eğilimlerin ardındaki dinamik. İşte bu dinamiğin açtığı boşluğa *İmparatorluk* türü çalışmaların etkisi gelip yerleşebiliyor. Eleştirdiğimiz kitabın önemi, bu tür çalışmalar arasında en çok etki yaratana olmasından geliyor.

Bunlar politik açıdan ciddi yanlışlara gebe hatalardır. *İmparatorluk*'un Türkçe versiyonunun kapağında bir etiket, “Yirmibirinci Yüzyılın Komünist manifestosu” yazıyor. Bu, yayınevının basit bir reklam buluşu falan değil. Günümüzün en çok ilgi çeken sol düşünürlerinden birinin, Slavoj _i_ek'in Hardt ve Negri'nin kitabı konusundaki yargısını özetliyor. Zizek, köken olarak Sloven'dir. Yani federal Yugoslavya'da doğmuş büyümüş ve yetişmiş bir düşünürdür. O toprakları iyi tanıdığını, sorunlarına duyarlı olduğunu varsaymak zorundayız. Zizek (1999), NATO'nun Kosova Savaşı'nın ertesinde yazdığı yazıda, emperyalizmle Yugoslavya'ya karşı eşit mesafe alan bir tavrı sergiliyordu. Ne Marx ve Engels, ne de Lenin, Trotskiy ve öteki ikinci kuşak Marksistler, hiçbir zaman, 19. yüzyılda Batılı kapitalist büyük güçlerin, 20. yüzyılda emperyalizmin boyunduruğu altındaki ülkenin yönetimi kötü diye bu iki kate-

gori ülke arasında tarafsız kalmadılar.

Şu gerçek 21. yüzyılda da geçerli: Enternasyonalizm ezilen ulusların kurtuluşundan geçer. Sosyalizm ulusların kaynaşmasını ancak ezilen uluslara verilen garantilerle, daha da ötesi, ezilen ulusların ötekilerle sadece biçimsel değil, gerçek eşitliği için mümkün olan her şeyi yaparak sağlayacaktır. Marksizm sadece sınıf ezilmesine değil, her türlü ezilmeye karşı bütünsel bir kurtuluş (emansipasyon) teorisi ve pratiğidir. Onun için programı, kadınlardan gençlere, horlanmış ırklardan ezilen uluslara, tarihin bütün ezilenlerinin kurtuluşunun ihtiyaçlarına cevap vermek zorundadır.■

Kaynaklar

- Balakrishnan, G. (2000) "Virgilian Visions", *New Left Review*, yeni dizi 5, Eylül-Ekim.
- Bukharin, N. (1972) *Imperialism and the Accumulation of Capital*, K.J.Tarback (der.), New York: Monthly Review Press.
- Callinicos, A. (2001) "Toni Negri in Perspective", *International Socialism*, 92, Sonbahar.
- Evren, S. (2001) "Yeni Radikal İtalyan Düşüncesi", *Bianet*, 28 Aralık.
- Foster, J.B. (2001) "Imperialism and 'Empire'", *Monthly Review*, 53 (7), Aralık.
- Hardt M. ve Negri A. (2000) *Empire*, Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- _____ (2001) *İmparatorluk*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt M. (2002) "Today's Bandung?", *New Left Review*, yeni dizi 14, Mart-Nisan.
- Harris, N. (1986) *The End of the Third World*, Harmondsworth: Penguin.
- İşçi Mücadelesi* (2000) "Küreselleşme"ye Karşı Direniş!, İstanbul: Ütopya.
- İskender, C. (2002) "Porto Alegre Kapitalizme Alternatif Oldu mu?", *İşçi Mücadelesi*, 2, Mart-Nisan.
- Krugman, P. (2002) "Missing James Tobin", *New York Times*, 12 Mart.
- Lenin, V.İ. (1975) *Emperyalizm*, Ankara: Sol.
- _____ (1989) "Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı Üzerine Bir Tartışmanın Özeti", *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı* içinde, Ankara: Sol.
- _____ (1991) *Marksızmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm*, İstanbul: Koral.
- Luxemburg, R. (1986) *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, İstanbul: Alan.
- Savran, S. (1992) "Globalizm, Milliyetçilik, Enternasyonalizm", *Onbirinci Tez*, 12.
- _____ (1993) "Bankalar ve Bayraklar: Uluslararasılaşma Çağında Milliyetçilik", *Sınıf Bilinci*, 12, Mart.
- _____ (1996) "Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı? (1)", *Sınıf Bilinci*, 16, Kasım.
- _____ (1997) "Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?" (2), *Sınıf Bilinci*, 17, Nisan.
- _____ (2001) *Avrasya Savaşları*, İstanbul: Belge.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (1984), "Emperyalizm Teorileri", cilt 2, 432-441.
- Sraffa, P. (1960) *Production of Commodities by Means of Commodities*, Cambridge: Cambridge University Press. [Türkçesi: *Malların Mallarla Üretimi*, çev. Ümit Şenesen, İstanbul: İTÜ Yayınları, 1981].